Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 267 (10864) | 1978 чылдың ноябрь 21, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

МАЛ АЖЫЛЫ: ДУРЖУЛГА. КУРЛАВЫРЛАР

Чогаадыкчы ажыл

Бедик немелде деңзини алыр дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының эгелекчизи Оренбург областа Магнитострой аттыг совхозтуң улуг оператору А. Григорьев Л. И. Брежневке чагаазынга бижээн хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен. Эът комбинадынче ол 1268 молдургаларны чоруткан. Оларның ортумак деңзизи 452 килограмм болган. Бүгү продукцияны дээди категория-биле хүлээп алган. Бо күскү хүннерде А. Григорьевтиң звенозу бедик немелде деңзини чедип ап турар. Хонук бүрүзүнде ук звено 1100 грамм немелде деңзини ап турар.

Бо чылын А. Григорьев ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады апарган.

В. ШИРЯЕВ,
СЭТА-ның корр.

Оренбург.

МОБИЛИЗАКЧЫ УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ НОМНАР

Эш Л. И. Брежневтиң «Кур чер» деп номунда чүүлдерге болгаш түңнелдерге холбаштыр ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин улам сайзыраңгайжыдарының сорулгаларын Москваның идеология активиниң хуралынга чугаалажып керген.

Хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң МХК-зының бирги секретары В. В. Гришин илеткел кылган.

«Кур чер» дээрге Леонид Ильичиниң чаа, кайгамчыктыг чогаалы болурун ол чугаалаан. Ол ном «Бичии черниң» болгаш «Катап тургузуушкунуң» дүрүм ёзугаар уламчылалы болбушаан, социалистиг ниитилелдиң хүн бүрүдеги маадырлыг, тургузукчу ажыл-херектериниң, оон күзел-чүткүлдериниң гуманныг чоруун, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле коммунизмни тургузуп турар совет улустуң төнмес энергия-күжүн чайынналчаа-биле көргүзүп турар. Кур черлерни ажыглалга киирериниң үе-чадазы социалистиг тургузугнуң артык күштүүн бүзүрелдиг-биле бадыткап, бистиң чурттуң бүгү улустарының найыралының болгаш чаңгыс эптиниң көргүзүү болган. Ол үеде Казахстанның партия организациязын удуртуп турган эш Л. И. Брежнев канчаар-даа аажок улуг ажылды аңаа организастап чорударынга улуг рольдуг болган.

Москваның ажылчын аңгызы, аныяктары-даа чаа черлерни ажыглалга киирип, андаарынга идепкейлиг киржиринче партияның кыйгырыынга эң баштай харыылааннарын ол хуралга демдеглээн. Найысылалдың чоруткан кижилериниң күжү-биле кур черлерге 46 совхозтарны тургускан.

Сөс ап, чүве чугаалааннарның аразында кур черлерни ажыглалга киирип турганнар база бар. Олар бүгү-ле чүүлдерни кижиниң эрге-ажыктары дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш деп бистиң партияның программа апарган принцивиниң номда чаа күш-биле илереттингенин онзалап демдеглээннер.

«Кур чер», «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнар янзы-бүрү байдалдарның үезинде партийжи-политиктиг болгаш идеологтуг ажылдарны чорударының үлегер-чижээн тодаргайы-биле көргүзүп турар. Ол номнарда ындыг ажылдарның арга-хевирлериниң болгаш методтарының дугайында, ындыг ажылдарның дээштиин, ажыктыын улам улгаттырарының угланыышкыннарының дугайында ханы утказыг бодалдарны илереткен. Ол номнарның утка-шынары бөгүнгү сорулгалар-биле шуут тудуш холбаалыг боор турар.

Ол номнар төөгүнүң эргилделиг болуушкуннарының үезинде бистиң партияның ажыл-чорудулгазының эң чугула талаларын көргүспүшаан, дайын чылдарында, тайбың үениң тудугларынга чыгдынган дуржулганы өөренирин айтып турар. Ол номнар Төрээн чурттуң эрге-ажыктары дээш канчаар кызымаккай ажылдаарынга, четпестерге эптеш чок болурунга өөредип турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү талалыг хөгжүлдезиниң талазы-биле сагыш салырының дугайын демдеглээш, хуралдың киржикчилери, партияның XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш онгу беш чылдың даалгаларын амыдыралга боттандырары дээш москвачылар улам идепкейлиг, кызымаккай демисежирин бүзүреткеннер.

«Кур чер» деп номну пропагандалап нептередириниң дугайында шиитпирни хуралдың киржикчилери чаңгыс үн-биле хүлээп алганнар.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХУУДА ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢНАРЫНЫҢ ТУДУУН УЛАМ ЫҢАЙ ХӨГЖҮДЕРИНИҢ БОЛГАШ КӨДЭЭГЕ КАДРЛАРНЫ БЫЖЫГЛААРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чаагайжыды тутпуган хуу бажыңнарның тудуун улам ыңай хөгжүдер болгаш көдээге кадрларны быжыглаар дугайында тускай доктаалды хүлээп алгаш, көдээ черлерге чуртталга болгаш культура амыдыралдың тудуун улам калбартырының чугулазын СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң онзалап демдеглээнин айыткан. Оң тодаргай чижээ — «Хууда чуртталга бажыңнарының тудуун улам ыңай хөгжүдериниң болгаш көдээге кадрларны быжыглаарының дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1978 чылдың июнь 19-та доктаалы болур.

Онгу беш чылдың ийи-чартык чылдарының иштинде көдээ черлерге дыка хөй бажыңнарны тутканын демдеглээш, СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели тудуг ажылының ам-даа оожум чоруп, 3,5 муң ажыг өг-бүлелерниң өглерде чурттавышаан турарын айыткан.

Күрүнениң капитал салыышкыны-биле чергелештир хуу чуртталга бажыңнарын хөй-биле тудар чорук совхозтарның база көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлге черлериниң чуртталга шөлдерин калбартып, көдээге кадрларны быжыглаарынга дыка идиглиг болурун доктаалда демдеглеп турар.

Херимниң иштинде мал болгаш куш кажааларлыг хуу чуртталга бажыңнарын ажыл-агыйларның боттарының болгаш кереэлиг тудуг организацияларының-даа күжү-биле чаңгыс дай үлегер ёзулуг тударын улам калбартырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга, көдээ ажыл-агыйның өске-даа органнарынга дагзып турар.

Совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлге черлериниң кадрларының чурттаары хуу чуртталга бажыңнарын дараазында негелделер ёзугаар тудар ужурлуг: тудугнуң өртек-үнезин күрүнениң чуртталга тудуушкунунуң смета ёзугаар өртек-үнезин тодарадыры-биле доктааткан өртектер болгаш норма-чижектер-биле тодарадыр; суурдан дашкаар болгаш суур иштиниң-даа коммуникацияларын база тудугларын күрүнениң капитал салыышкыннарының күзели-биле кылып чорудар; ажылдакчылар баштай херим иштинде тудугларлыг бажыңның смета ёзугаар өртээниң 20 хуузун боттарының акша-херекселин-биле төлээр апаар.

Шеригден халажып келген дайынчыларга, чаа өгленгеннерге, аныяк специалистерге, а ол ышкаш ажылчын күжү дыка чедишпейн турар ажыл-агыйларга болгаш ындыг ажыл-агыйларга доктаамал ажылдаары-биле барган массалыг профессияның кижилеринге баштай төлевириниң айыттынган хемчээлин 10 хуу чедир профэвилел организациязы-биле дутуржуп турган, эвээжедирин совхозтарның, өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга чөпшээрээр.

Херим иштинде тудугларлыг хуула бажыңнарны тударын боттандырып чорудары-биле совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлге черлеринге бажыңнарның сметада айыткан өртээн ёзугаар чээлилерни бээрин ССРЭ-ниң Күрбанкызының конторазынга чөпшээрээн. Ол ажыл-агыйлардан чээли ажылдааны дээш чылда-ла оон 0,5 хуузун тырттып алыр болгаш бажыңның тудуу доогулган соонда чээлини 20 чыл иштинде төлээрин доктаалда айыткан. Ооң-биле кады чээлиниң түңүнүң чартыын совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлге черлери экономиктиг идиг бериишкиниң акша-херекселин-биле, а карылгалыг организациялар — күрүне бюджединиң акша-херекселин-биле төлээр ужурлуг.

1979 чылдан эгелээш хуу чуртталга бажыңнарын тударының планын тургузарын Тыва АССР-ниң Күрүнениң план комитединге, республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунга дааскан.

Совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлге черлери хуула чуртталга бажыңнарын тударынга чагыкчылар болур ужурлуг. Хуула чуртталга бажыңнарының амгы үеде ажыглап турар чаңгыс аай төлевилелиниң дизайнын кылырын болгаш тус черниң байдалынга тааржыткан, хуула дузалал ажыл-агыйын кылып болур, чаа хевирниң төлевилелдерин тургузарын РСФСР-ниң Күртудуунга чагырып база тудугларны кылып турарын хайгаараарын, бо талазы-биле тайылбыр ажылын чорударын республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунга, тудуг болгаш архитектура эргелелинге, а ол ышкаш райкүүскомнарга, улус депутаттарының көдээ Советтеринге дааскан.

ДЕМНИГ БРИГАДАДА

Ноябрь айда, эртенги шактарда, соогу аажок. Ылаңгыя даштыгаа хол-хап чокта туүйбу тудары берге, дораан хаарып келир. Эртенги чывар арын-башты база «чылгай» бергилээр.

«Кызыл тудуг» эргелелинде Николай Константинович Велигодскийниң удурткан комплекстиг бригаданың кежигүннеринге ол соок көргүнчүг эвес. Олар эртен эртежик чедип келгеш, күш-ажылчы даалгазын күүседип кириптерлер.

Бо бригада Кызыл хоорайда «Турист» аалчылар бажыңының чанында 60 авт ийи чурттаар чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар.

1978 чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседирин бо коллективтиң тудугжулары чыл эгезинде-ле хүлээнген турганнар. Оларның сөглээн сөзү ажыл-херек-биле карышпаан. Январь—октябрь айларның планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. Ноябрьда 22 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг. Ол сорулга күүсеттинер.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Николай Велигодскийниң бо бригадазы эргелелде мурнакчы коллективтерниң санында кирген. Ооң чажыды чүдел? Бо айтырыгга бригадир мынчаар харыылаар:

— Тудугжуларны тудуг материалы-биле үзүк чок хандырары—чугула айтырыг. Ындыг-даа болза бригадага күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак болур болза, план күүселдези боттанмас болгай. Чаңгыс кижиниң үскен үези ниити бригадага дыка салдарлыг, бердинген даалганың хуузу кудулап, чогуур деңнелге четпес боор чүве.

Ажыл шагы үзер чорук-биле бо бригада канчаар демисежип турарыл? Бо чылдың эгезинде болган бүдүрүлге хуралынга коллектив кежигүннери бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш социалистиг чарышты калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазы-биле таныжып кааннар. Аңаа шалыгчы күш-ажыл-биле харыылаарын шиитпирлээннер. Чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер чорук дугайында чугаа ол хуралга болган. Мурнакчы тудугжулар күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилерни ол хуралга шыгыы эш-хуу-биле шүгүмчүлээннер. Ооң соонда ажыл шагы үзер чорук эвээжээн-даа, когу-биле узадаан. Ынчан бригадир прогул кылган кижи-биле тускай беседаны чорудуп, бригаданың хуралынга көрүп турган. Нептиг бригаданың ат-алдарын, ооң планнын күүседээнин бодавайн, ажыл шагы үзер чорук кылган кижини коллектив хүндүлевес чорук үткел-бээр. Ооң бээр прогул кылыр кижи ол бригадада чок апарган.

Бо бригаданың найыралы дыка быжыг. Ол дугайында ажылчын Алексей Монгуш мынчаар чугаалаар:

— Маңаа ажылдаа-ла дөрт чыл чеде бердим. Бодум автоорук техникумунда бот-өөредилге-биле өөренип турар кижи мен, удавас доозар мен. Тускай ортумак эртемни чедип алгаш-даа, бо коллективимге хевээр ажылдап артар мен.

Н. Велигодскийниң удурткан коллективинге чоокта чедир он тос кижи турган. Ам он беш кижи арткан. Дөртү шериг албанынче аъттанган. Николай Кызыл-оол, Николай Спрыгин олар чоруп тура, шериг хүлээлгезин эрттиргеш, төрээн коллективинче ээп кээрин аазааннар.

Бо бригада кежигүннеринде хожудап турар кижи чок, шупту-ла бир дески ажылдап, планныг онаалдаларын деңге күүседип турар. Оларның сорулгазы чаңгыс — хамаарышкан объектини чогуур хуусаазында ажыглалга киирер. Боттарының мергежилинге бердингеи, өске өөрүнге үлегерин көргүзүп чоруур мурнакчылар Вансас Каспарайтиске, Владимир Тропкийге, Михаил Ощепковка болгаш өскелерге-даа бригада кежигүннери чоргаарланыр.

1978 чылдың төнчүзүнге чедир ай ажыг үе арткан. Чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш шалыгчы иш бо коллективте улам калбарган. Ооң бадыткалы—хүнден хүнче улам бедип орар тудуг ол-дур.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТАРДА: бригаданың дашчылары Алексей Монгуш биле Вансас Каспарайтис (адаанда чурукта); бригадир Николай Велигодский (үстүнде).

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ОНГУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ҮШКҮ ЧЫЛЫНЫҢ ПЛАННЫГ ОНААЛДАЛАРЫН, ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ ХУУСААДАН ЭРТЕ КҮҮСЕДИИЛИҢЕР!

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ҮШ ЧЫЛДЫЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

«Тыва кобальт» комбинаттың коллективи эрткен 10 айларда продукция бүдүрериниң планын 13 муң рубльге, продукция сайгарарын 69 муң рубльге планда ажыр күүсеткен. Комбинаттың гидрометаллургия, даг ажылдарының, энергия, автоматиканың болгаш хынаар, хемчээр херекселдерниң төп лабораториязының, транспорт цехтериниң коллективтери онза чедиишкинниг ажылдааннар.

Даг ажылдарының цехинден 5 бригада бо чылын алган социалистиг хүлээлгелерин — ССРЭ Конституциязының бир чыл оюнга таварыштыр үш чыл планын күүсеткен. Оларга Анатолий Федорович Семыкинниң, Владимир Сергеевич Миткустуң, Евлантий Николаевич Мухинниң, Виктор Павлович Грошелевтиң болгаш Николай Петрович Кармаевтиң баштааны мурнакчы бригадалар хамааржыр.

Автоматиканың болгаш хынаар-хемчээр херекселдерниң төп лабораториязындан химиктиг анализтер кылыр участоктуң коллективи база үш чыл планын октябрьның эгезинде күүсеткен. Комбинаттың цехтериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда септелге-механика болгаш транспорт цехтериниң мурнакчы бригадалары чоруп турар. Септелге-механика цехинден Леонид Ефимовичи Наумовтуң баштааны станочниктер бригадазы үш чыл планын июль 15-те, Владимир Григорьевич Елэховтуң слесарьлар бригадазы үш чыл планын июнь 15-те күүсеткеннер. Транспорт цехинден коммунист Иван Петрович Бобылевтиң чолаачылар бригадазы үш чыл планын база хуусаа бетинде, июльдуң төнчүзүнде дооскан. Ол ышкаш мурнакчы чолаачылар Иван Михайлович Гайчук, Михаил Федорович Медведев олар хууда үш чыл планын чогуур хуусаадан ыракта эрте күүсеткеннер. Боттарының кызымак ажылдакчы-биле бүдүрүлгениң ниити чедиишкиннеринде телептиг үлүг-хуузун киирип турар мурнакчылар бо-дур. Ындыг шалыгчыларга бүгү коллектив чоргаарланыр.

* * *

Хову-Аксында № 18 геология-шинчилел бөлүү чер өрүмнээриниң талазы-биле онгу беш чылдың үш чылының планын август 25-те-ле күүсеткен.

Ол бөлүкте социалистиг чарышты баштап турар Федор Сергеевич Апсимовтуң өрүмнекчилер бригадазы үш чыл планын августуң 25-те күүсеткенин рапорттаан. Өрүмнекчилер Ю. Морозов, А. Мэзеля, А. Семыкин олар чер өрүмнээриниң талазы-биле хууда үш чыл планын бо чылдың июль 20-де-ле күүседипкеннер.

Н. ООРЖАК.

БЕЛЕТКЕЛ ЭКИ

1978—79 чылдарның мал кыштаглаашкынынга белеткел талазы-биле бригадалар аразында калбарган социалистиг чарышка Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң Оюн Шаравиниң удурткан бригадазы идепкейлиг киржип турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, коммунист О. Шаравиниң удурткан бригадазында 14 малчын бар. Олар боттарының арга-курлавырын мөөңнеп турган бо чылын ниитиниң малынга 200 тонна сигенни белеткээннер, ам ону кыштагларже сөөртүп турар.

Бригаданың мурнакчы малчыннары Төрлаа Дыртый-оол, Оюн Бады-Санчы бо чылын төрүүр чүс башка онааштыр чүс ажыг хураганнарны алгылаан, келир чылын оон-даа бедик көргүзүглерлиг болуру-биле мал чемин четчир санныг кылдыр белеткээн болгаш кургаг өдекти бөлүп, кажаа-хоразын үлегерлиг септээннер.

Д. ЕНДАН.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкомунуң ниитиниң малынга мал чеминиң белеткелиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, ноябрь эгезиниң медээзи-биле барыын зонадан Барыын-Хемчик районну тиилекчи деп санаан. Бо районнуң ажыл-ишчилери сиген белеткээриниң доктааттынган даалгазын багай эвес күүсеткеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканы.

Ол шаңналды тывыскаарынга туракаатган байырлыг хурал Кызыл-Мажалыкка болган. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар районнуң ишчилеринге ол тукту тывыспышаан, мал чеми белеткээринге киирген улуг үлүг-хуузу дээш байыр чедирбишаан, мал кыштаглаашкынын эки эрттирерин көдээ ишчилерге күзээн.

О. МОНГУШ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Онгу беш чылдың баштайгы үш чылында Кызылдың теплотельсэзиниң коллективи эки ажылдаан. Чонга ачы-дуза чедирериниң үш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. 249 муң рубльдиң ачы-дузазын чонга чедирер тургаш, 262 муң рубль чедирген азы даалга 105 хуу күүсеттинген.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, РСФСР-ниң алдарлыг радизи Михаил Мокшинге удурткан бир дугаар бригада ай, квартал санында коллективке социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген. Анатолий Афанасьевтиң бригадазының көргүзүглери база эки.

О. ИРГИТ.

* * *

Онгу беш чылдың үшкү чылында күрүнеге хөй сүттү саар дээш бистиң республиканың фермаларының аразында калбарган социалистиг чарышка Чөөн-Хемчик районда «Искра» совхозтуң саанчылары идепкейлиг киржип келген. Ферма бо чылын 360 тонна сүт саар планныг. Чыл эгезинден бээр саанчы бүрүзү бүдүрүкчүлүг ажылдааныңдан бо хүннерге чедир олар 360 тонна сүттү саткаш, чыл планын күүсеткен.

Ол чедиишкиннер саанчылар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаанындан чедип алдынган. Оон доктаамал тиилекчилери Зоя Дөрбут, Анай-Хаак Монгуш, Валентина Доңгак олар бо чылын бир инектен 1870 килограмм сүт саар планын 1870—2100 кг чедир саггаш, хүлээлгелерин ажырган.

К. ТҮЛҮШ,
«Искра» совхозтуң кол экономизи.

КАМНЫГ ЧАРЫГДААР

МАЛ КЫШТАГЛАДЫЫШКЫНЫҢЫҢ кол айтырыгы

Республиканың совхозтары ниитиниң малынга чем курлавырлап алырын үргүлчүлевишаан турар. Бо чылдың ноябрьның 16-да байдал-биле алырга, ажыл-агыйлар 128,4 муң тонна сигенни белеткээн, азы планның 78,2 хуузу. Өвүр районнуң совхозтары план онаалдазы 113,4, Мөңгүн-Тайганың — 100, Барыын-Хемчиктиң — 94,3, Кызылдың — 87,5, Тес-Хемниң—86,7, Чөөн-Хемчиктиң— 86,6 хуу күүсеткилээн.

Сөөртүп дажыглаарда болгаш кадагалаарда эки болзун дээш, республиканың совхозтары 45 муң тонна ажыг сигенни тырып боодалдаан. Амгы үеде белеткеттинген сигенни фермаларже, кыштагларже сөөртүп чедирип турар. 56 муң тонна бөдүүн чемнерни мал турлагларында чедиргилээн.

Сенажты 21,8 муң тоннаны белеткээн, азы планның 41,9 хуузу. Таңды, Өвүр, Тожу болгаш Кызыл районнарының совхозтары элээн хөй санныг сенажты салып, планы 75-тен 113 хуу чедир күүсеткилээн. Ынчаарга Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары боттарының болдунар аргаларын ыракта чедир ажыглавайн, сенаж белеткээр планын чүгле 5-тен 19 хуу чедир күүсеткилээн.

Витаминниг сиген далганын республикада 4,7 муң тоннаны бүдүрген, ол — планның 52,7 хуузу. Каа-Хем районнуң совхозтары витаминниг далган белеткээр планын 78 хуу, Улуг-Хемниң — 58, Барыын-Хемчиктиң —45,7, Бии-Хемниң — 41,7 хуу боттандырган. Витаминниг далган бүдүрериниң планын ажыл-агыйлар күүсетпейн баргандыгын бол чылдагааны болза, ону бүдүрериңге херегл өөр хөй чыл болгаш чаңгыс чылдыг сигенни четчири-биле тарып бааны болур. Келир чылын ындыг чорукту болдурбазы-биле күзүн чажар көк-тараа, чаңгыс чылдыг сигенниг чочак-тараа— сула холуузун арбыдадыр тарыыр херек.

Республиканың ажыл-агыйлары чүгле 197,5 муң тонна досту белеткээн, азы планның чүгле-ле 26,9 хуу боттандырган. Ажыл-агыйлар тарааның деринден 19,7 муң тонна ваны бөлүп, ооң 4,5 муң тонназын тырып боодалдап алган.

Бо чылдың агаар-бойдус байдалдары берге болуп турда-даа, республикага ниитизи-биле 192,6 муң тонна чемгерилге [illegible] белеткеп алган. Ынчалза-даа бистиң мал ажылының чемнер-биле хандыртырыгы [illegible] 64,8 хуузу бо-дуп турар.

Мал чемин көдээлер сорулга-биле ажыл-агыйлар болдур чемнерин Алтай крайдан болгаш Өвүр, Тес-Хем районнарындан белеткеп турар. Республиканың [illegible] совхозтарының механизастаан [illegible] Алтай крайда ажылдап, оон 21 муң тонна хире саваңы белеткээн. [illegible] Белеткээн сигенни ам республикаже сөөртүп [illegible] 7,7 муң тонна ажыг [illegible] 160 [illegible] Убса-Нур [illegible] Ам ажыл-агыйлар чемгерилге, хыыргылыш белеткээринче кирипкен.

Республиканың малчыннары ажыл-ишчилери эртеген чугула [illegible] бодап, малдың чемнерин [illegible] кыштагларже [illegible] мал чемин [illegible] кылып чорудар [illegible] удуртукчулары [illegible] ужурлуг.

СУКПАКТА МЫНДЫГ

Улус депутаттарының Сукпак кодээ Совети ажылчы чоннарның амыдыралының культуразын бедидер, чуртталгазын чаагайжыдар дээш доктаамал ажылды чорудуп турар.

Совет ол талазы-биле органнас-массалыг ажылын доктаамал комиссияларга болгаш хөй-ниити организацияларынга даянмышаан, депутаттарның болгаш активтерниң идепкейлиг киржилгезин-биле боттандырып турар. Кодээ Совет 6 доктаамал комиссиялыг. Күүскомунуң чанында 4 секция ажылдап турар. Оон ыңай улусчу дружина, эш хуу суду, херээженнер чөвүлели, улусту контроль бөлүү болгаш агитквартиралар ажылдап турар.

Ажылчы чоннарның бот-ажыл-чорудулгазы бо организацияларындан коммунист Е. Булгакованың удурткан херээженнер чөвүлели көскү ажылдарны кылып чорутан. Ук чөвүлел суурга херээженнер ортузунга ажыл чорударындан аңгыда, совхоз бүдүрүлгезинге улуг дуза чедирип, шефтээшкиннерни организастап турар. Ол ышкаш агитквартираларның девискээринде улуг кижилер ажылда бүрүн хаара туттунган, урут-дарыгның өөредилгезин эки.

Кодээ Советтиң сессияларынга болгаш күүском хуралдарынга чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер хемчеглерни, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң материалдарын болгаш өске-даа чугула айтырыгларны чугаалашкаш, оларның күүселдезин чедип ап турар. Кодээ Совет болгаш ооң күүскому ажылын перспективтиг болгаш ай, квартал планнарын өзугаар чорудуп турар.

Советтиң доктаамал комиссиялары, депутаттар бөлүү, Советтиң секциялары боттарынга хамаарышкан айтырыгларны багай эвес башкарып турар. Чижээлээрге, депутаттар бөлүү Советтерниң доктаал, шиитпирлерин чонга таныштырып, оларның күүселдезинче чонну эвилелдеп, девискээринде бүдүрүлге, албан черлериниң ажылынга боттуг дузаны чедирип турар. Ол ышкаш 11 кижи составтыг чаагайжыдылга комиссиязы (даргазы Я. Иванов) суур чаагайжыдылгазының талазы-биле эки ажылдап турар. Санитарлыг арыглалгадан аңгыда, чазын, күзүн чаагайжыдылга айын чарлап, тускай план тургузуп алгаш, 1400 дөс ыяшты, 1700 дөс чадаң ыяшты, 4 муң дөс чечекти тараан. 1335 кижи чурттакчылыг, 240 ажыг өг-бүле бар бо суурда картофель, ногаа тарывайн турар өг-бүле чок. Огород шөлдеринде суг дамчыыр хоолайларны кылган. Районда ажылагыйлардан часкы, күскү чаагайжыдылга талазы-биле үш кварталды улаштыр бирги черни сукпакчылар алган.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын, культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. 50 орунун уруглар сады, бир аал чурттаар 35, ийи аал чурттаар 15 бажың ажыглаалда кирген. Культура бажыңының, ортумак школаның, уруглар садының капитал септелгезин чогуур үезинде эки шынарлыг кылып чорутан.

Социалистиг хоойлу-дүрүм болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумунуң талазы-биле ажыл чорудар комиссия (даргазы И. Бородин) биле херээженнер чөвүлелиниң үре-түңнелдиг ажылып сөөлгү чылдарда суурда корум-чурум үрээр болгаш арага-дарыже сундугар чоруктарның кызырылганы херечилеп турар.

В. САТ.

Культурлуг чуртталга—сээң холуңда

Бистиң корреспондентивис «Искра» совхозтуң мурнакчы хойжузу-биле интервью кылган.

Монгуштарның кыштаа—Кезек-Дыт. Эрес-оол Монгуштуң кадайы Чайка Монгуш-биле беседа бо.

Корреспондент: — Чайка Калдар-ооловна, Силерниң культурлуг амыдырал-чуртталгаңарны сонуургап келдим. Ол дугайында мээң айтырыгларымга харыылап көрүңерем.

Чайка Монгуш: — Айтырыңар. Күзелдиим-биле харыылаар мен.

Корреспондент: — Бажыңарже кажан көжүп кирер силер?

Чайка Монгуш: — Шалазын катап будааш, чылыглаан соонда көжер бис. Бажыңны бо чылын чаа туткан. Ынчангаш чедир кылыр чүүлдер хөй болду.

Корреспондент: — Будуурун маңаар болза үр апаар-дыр аа?

Чайка Монгуш: — Үр болбас. Бодувус будуп, чедир кылып алыр бис. Бажың даштында чыын каан эт-септи эскердиңер бе? Чымчак сандайлар, хеп шкавы, чем шкавы, диван дээш оон-даа өске херекселдерни садып алган бис.

Корреспондент: — Өгде безиң чурттап олурарыңар дыка-да арыг-силиг, шевергин-дир. Өгге кирип келгеш, хирлиг идиктиг кижи базар чер тыппас-тыр. Ширтек орнунда чараш чадыглар. Өгнүң ол-бо чарыында демир оруннарны чараштыр эдип каан. Өгнүң иштин чырык, шиңгин сагыш-сеткилди чайгаар-ла өөртүп кээр-дир.

Чайка Монгуш: — Культурлуг чурттаар дизе, ылап-ла хоорайга, суурга чурттаары албан эвес. Хоорайда-даа чамдык чуттуг кижилер бар болгай.

Корреспондент: — Ындыг харын. Ол бодалыңар уламчылап көрүңерем, Чайка Калдар-ооловна.

Чайка Монгуш: — Культурлуг амыдырал-чурттаары өг-бүле ээлериниң боттарындан хамааржыр. Эрес-оол-даа, мээң уругларым-даа арыг-шевер чурттаарынга чаңчыккан. Ынчангаш мээң дузалакчыларым өг-бүлениң бүгү кежигүннери. Көрүңер даан, өгде бүгү-ле эт-сеп эмге-сеселиг. Турар, чылдар черлиг. Паш, сава, аяк, тавак-даа чыскаал-чурумнуг, арыг. Хирлиг сава тургузар хоннум чок.

Хой кадарар, кажаа иштин кирер хевивис тускай. Өгге келгеш кедер хевивис база аңгы. Хирленген хепти аштап шаап алыр бис. Чуп болур хептин неделя санында, херек апарганда хүнүң-даа чуп алыр мен. Эрес-оол болу-даа чуп алыр. Уругларым база.

Корреспондент: — Чунар-бажыңыңар бар бе?

Чайка Монгуш: — Чунар-бажың тудуп алыр дээш, Эрес-оол материалдарын белеткеп алган. Удавас тудуп алыр бис. Амдыызында суурга барып чунуп ап турар бис.

Корреспондент: — Сайгылгааныңар база бар ышкажыл?

Чайка Монгуш: — Амгы үеде сайгылгаан чок чурттаары берге. Кежээ кылыр чүве хөй: солун, сеткүүл, ном номчуур дээш чүнү кылбазыл? Кажаа иштинче кирип, аңаа кылыр ажылдар база хөй. Эрес-оол-биле хой кадаргаш 6 чыл болдувус. Бо чылдарда сайгылгаандан чарлып көрбээн бис. Бичии шимчедикчини болувус садып алгаш, ооң чырыын ажыглап чордувус. Совхоз бисти деткип, бензинни эккеп берип турган. Ам улуг электри агымындан келген шугумну кыштагда киирген. Мыраңай хала чок.

Корреспондент: — Кино, концерт көрүп турар силер бе?

Чайка Монгуш: —Суур ырак эвес. Неделя санында дузалакчы кадарчывыс-биле ээлчежип көрүп турар бис.

Корреспондент: — Дуржуулгаңар солчуп, ыңай-бээр чораан силер бе?

Чайка Монгуш:— Ак-Довуракка слётка киришкен мен. Баян-Талага дуржулга солчуп чораан мен. Культурлуг чурттаар дээш чарыш-даа чорup турар. Чугаалажып, сүмележип-даа турар бис. Ынчалзадаа чамдык өг-бүлелерниң культурлуг деңнели, арыг-шевери чер албас боор-дур. Алган шалыңын «өскээр» ажыглап алыр. Орнунда ак чоорган безин чок болгулаар. А чамдык өг-бүлелерде чиик машина садып алган болур, ол хиреде чурттап олурарының түрүүзүн кижи кайгаар. Ынчангаш культурлуг амыдырал-чурттаары дээрге-ле өг-бүле ээлериниң боттарындан, оларның амыдыралга хамаарылгазындан кол хамааржыр деп бодаар мен.

Корреспондент: — Чайка Калдар-ооловна, берген харыыларыңар дээш өөрүп четтирдим. Малчын эш-өөрүнерге чүнү күзээр силер?

Чайка Монгуш: — Силерге база өөрүп четтирдим. Хойжу кижиге аалчы келирге кажан-даа өөрүнчүг боор чүве. Малчын эш-өөрүмге күзээр чүүлүм-не хөй. Хойжунуң чылыштыг ижинге улам мергежип, көргүзүглери бедик болурун күзээр мен. Оон ыңай чуртталганың культурлуг чаакчылары бистер боттарывыс болганда, өг бүрүзү, бажың бүрүзү күзүңгү дег чаймылап, челээш дег хереледип турарын күзээр-дир мен.

ДЕМНИГ АЖЫЛ

«Кодээниң чурттакчы чонунуң культура хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын хүлээп алгандан бээр бир чыл чедип турар. Доктаалда айыттынган хемчеглерни амыдыралга боттандырар дээш бистиң «Кызыл тараачын» совхозтуң кодээ клуву чамдык ажылдарны кылып чорутан.

Бисте бот-тывынгыр уран чүүлдүң 6 бөлгүмү (ниити ырының, танцының, уран номчулганың, үрер хөгжүм болгаш эстрада оркестрлериниң) доктаамал ажылдап, аңаа хандыкшылдыг аныяктарны хаара тудуп, ооң эге билиглеринге өөредип турар. Бисте дыштаныглга, айтырыглар, портреттер кежээлери, диспуттар, аас журналдары, мурнакчылар-биле ужуражылгалар доктаамал чорup, ол бүгү совхозтуң ажыл-ишчилериниң культура хандырылгазын улам ыңай экижидер сорулгага үндезилеттинген.

Клубтуң көскү агитациязын экижидеринге, совхозтуң бот-тывынгыр артистериниң концерт идик-хептерин садарынга совхоз 30 муң рубльди бергенинге өөрүп, клубта эртип турар бүгү-ле культура-массалыг хемчеглерниң, бөлгүмнер ажылының шынарын улам экижидип турар бис. Ооң херечизи —бо чылын болуп эрткен агитбригадаларның зона көрүлдезинге бистиң «Челээш» агитбригадавыстың бирги черни алганы болур. «Челээш» часкы, күскү сезоннуг ажылдарда болгаш өске-даа үелерде ыраккы малчыннарның, тараажыларның доктаамал аалчызы болгаш оларның күш-ажылга сорук киирикчизи апарган.

Марк ООН,
клуб эргелекчизи.

Бии-Хем район.

САННАР, ФАКТЫЛАР

- ● Бистиң республикада 3582 кижи чер-чер Советтериниң депутаттары болуп турар. Оларның 840-и район Советтеринде. Район Советтериниң депутаттарының 408-и ажылчыннар, 118-и кодээниң ишчилери, 314-ү албан-хаакчылар.
- ● 1953 чылда Тывага коллективизация бүрүнү-биле доозулган, а 1958 чылда кошкун араттар сууржаан. Ол үеде 87 колхоз тургустунган, а 1977 чылдан бээр шупту совхозтарже шилчээн.
- ● Тывада 2 Культура ордулары, районнар төптеринде болгаш хоорайларда 16 Культура бажыңнары, кодээ черлерде 88 Культура бажыңнары, 66 кодээ болгаш ажылчын клубтар бар.
- ● Тываның кодээ чурттакчылары бир чылда кинофильмнерниң 55 муң ажыг сеансыларынга барып турар.
- ● 1976 чылдан бээр Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Тожу, Кызыл районнарның төптериниң болгаш чоок кавы суурларының чурттакчылары телевизор көрүп эгелээннер.

СУУР, КУЛЬТУРА, АМЫДЫРАЛ

ИДЕПКЕЙИ БЕДЭЭН

Бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң Алдан-Маадыр суурда «Алаш» агитквартирага 30 ажыг чурттакчылыг 16 өреге хамааржып турар. Чоннуң амыдыралының культуразын бедидеринге, дыштаныылгазын чөп организастаарынга, уруг-дарыг кижизидилгезинге, малчыннарга шефтээшкинге, чон ортузунга кижизидилге ажылдарынга бистиң агитквартира доктаамал киржип келген.

Бисте янзы-бүрү секторлар, бир бөлгүм ажылдап турар. Делгелгелерге киришкеш, шаңналдыг черлерни ээлеп, суурда агитквартиралар аразында чарышка бо чылдың тос айларында бирги черни алдывыс. Ынчангаш кодээ Советтиң күүскомунуң, парткомнуң, ажылчын комитединиң хүндүлел бижиин болгаш шилчиир вымпелди алдывыс.

Суурга янзы-бүрү кежээлерни агитквартиралар аразында хуваажып алгаш эрттирип турар. Бо чылын «Чеве, оолдар», «Херээжен кижи — амыдыралдың каастакчызы» деп кежээлерни утказынарлыг, солун кылдыр эрттирген.

Агитквартира Оргу-Шөл бригадазының малчыны Н. Ооржактың кодаңынга шефтээшкиннерни чыл бүрүде чорудуп келген. Бо чылын агитквартираның чурттакчылары 8 тонна будук-бүрүнү, 12 тонна сигенни белеткээш, совхоз дирекциязының шаңнал-макталын алган.

Бистиң активчилеривис С. Доржу, Ю. Саая оларның болгаш өске-даа кодээ интеллигенцияның бо бүгү ажылдарга ролю улуг.

З. МОНГУШ,
агитквартираның даргазы.

Төрээн Тывавыстың аян-шинчизи хүн келген тудум улам чаартынып, сайзырап олурар. Чаа тудуглар кайда-даа калбарган. Культура болгаш школа, эмнелге болгаш амыдырал хандырылга албан черлериниң тудуглары доктаал немежип турар. Кижилерниң амыдыралы чаагайжаан, культуразы, эртем-билииниң деңнели бедип олурар.

Ооң база бир тодаргай херечизи болза Тываның дыка хөй районнарында теледамчыдылгаларны көрүп турары болур. Бо талазы-биле ажыл моон соңгаар-даа уламчылаар. Телесуургалар, бажыңнар чанында телеантенналар эзээн хөй суурларның аян-шинчизиниң кезээ боол кирген, культурлуг амыдыралын херечилеп турар.

Кодээниң ажылчы чоннары өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде хаара туттунганнар. Үстүнде чуруктарның бирээзинде Чөөн-Хемчиктиң Алдан-Маадыр суурда политкичээлдиң чорup турарын көргүскен. Кодээниң бот-тывынгыр артистериниң көргүзүглерин чон сонуургап турар. Оларның оюн-көргүзүглери малчыннарга, тараажыларга, суурларда хөй-хөй көрүкчүлерге бараалгаттынган. Бо чуруктарның бирээзинде эрзинчилерниң танцызын көрүп тур силер.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

НОГААН, ЧАРАШ БОЛЗУН ДЭЭШ

Сөөлгү чылдарда эрзинчилер төрээн суурунуң чаагайжыдылгазынче кичээнгейни улам күштелдирип, суурну арыг-силиг, ногаан, чараш болдурар дээш демниг ажылдааннар. Улус депутаттарының Эрзин суур Совединиң күүскомунуң даргазы Татьяна Намгаевна Саая-биле бистиң корреспондентивис телефон дамчыштыр чугаалашкаш, дараазында айтырыгларны салган.

Чаагайжыдылга талазы-биле кандыг ажылдар кылдынганыл, чугаалап көрүңерем, Татьяна Намгаевна?

Эрзинчилер суурун чаагайжыдып, албан организация, чурттакчы бажыңнар чанынга болгаш кудумчуларга ыяштарны тарып олуртуп, оларның ажаалга хайгаарылынче кичээнгейни күштелдирип келген. Ынчангаш тарымал ыяштар улам хөй-биле немежип, суур ногаарарып турарынга кижиниң сагыш-сеткили чайгаар-ла өөрүп келир.

Оон ыңай суурнуң арыг-шевериче база кичээнгейни улгаттырган. Кудумчуларда херимнерни септеп, штакетниктерни чаартып кылган. Ыяңгыыр район эмнелгезиниң, районнуң күрүне банкызының, ортумак школаның, ыяш ажыл-агыйының коллективтери боттарынга хамаарышкан участок, девискээрлеринде шиви, терек болгаш өске-даа ыяштарны хөйнү олурткан. Ооң ажаалда, суггарылгазы база эки. Комсомолдуң 60 чыл оюн таварыштыр комсомолчулар аллеязын кылган. Маадыр комсомолчуларга турастааткан чаа аллеяда ыяштарны олурткан. Шивилер тараан черинде тааржып, эки өзүп турар. Чадаң үнүштер, терек, шиви дээш 2 муң ажыг дөс ыяшты бо чылын олурткан бис.

Чаагайжыдылга ажылынга хөй-ниитиниң киржилгези кандыгыл?

Чаагайжыдылга дээрге-ле бүгү-ниитиниң херээ болгай. Чуртталга бажыңнарының, албан организация черлериниң девискээриниң, кудумчуларның арыг-шевери, чаагайжыдылгазы ында ажылдап, чурттап турар кижилерден кол хамааржыры билдингир. Ынчангаш кижи бүрүзү төрээн суурунуң чаагайжыдылгазынга үлүг-хуузун киирикчээр. Чамдык чурттакчылар бажыңнарының чанынга ыяш олуртурундан аңгыда, согуна, морковь, редиска, помидор, картофель дээш ногаа аймаа болгаш чечектерни чылдың-на тарып өстүрүп турар. Чурум өзугаар олуртуп, эки ажаап, суггарар болза Эрзин суурга ногаа эки үнер. Хамык ужур ажаалдада.

Чаагайжыдылга талазы-биле социалистиг чарыш агитквартиралар аразында калбарган. Ооң түңнелин үндүрүп, чарыштың тиилекчилерин шаңнап, мактап турар бис. Август айда «Бойдус болгаш кижи» деп темага кежээни эрттирип, аңаа чарыштың түңнелин база үндүрген. Бирги черни № 10 агитквартира (даргазы Д. Нурзат) ап, суур Совединиң күүскомунуң шилчиир вымпели болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаткан. Ийиги черни № 15, 17 агитквартиралар алган.

Суур чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киришпишаан, боттарының чурттап турар бажыңнарын долгандыр ыяштарны олуртуп, ногаа, чечектерни тарып турар, өскелерге үлегерлиг чурттакчылар суурда хөй. Ындыгларга Зоя Ламажап, Тамара Селипкова болгаш өскелер-даа хамааржыр. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, суур Совединиң депутаттары К. Чамзырып, Д. Дажымба болгаш С. Сарыгбан, район Совединиң депутады В. Минчээ олар суур чаагайжыттынгап, арыг-силиг болзун дээш улуг ажылды кылганнар. Суурнуң херээженнер чөвүлели суур Совединиң күүскому-биле бир демниг ажылдап турар.

Чугааже чаладывыс

АЖЫТ, ЧАЖЫТ ЧОККА

— Культурлуг өг-бүле деп чүл? Бо дээрге хаңы утказыг айтырыг-дыр. Ынчангаш маңаа ийи-чаңгыс сөстер-биле харыылаары берге.

«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында Кудуктуң № 1 хойжу бригадазының дуржулгалыг малчыны коммунист Ш. Санчат беседавысты ынчаар эгелээн. Бистиң бо чугаавыс анаа-ла таварылга болбаан. Шулуу Хертекович биле Чечек Салчаковна Санчаттарның өг-бүлези салбырда бедик культурлуг өг-бүлелерниң бирээзинге санадып турар. Ооң бетики чижээн оларның ам чурттап орар өөнүң иштиниң дерилгезинден, арыг-шеверинден безин көрүп болур: чүък ужунда диван, дөр бажында янзы-бүрү угулзалар-биле каастап кылган аптаралар, өгнүң бир талазында шевергин шывыглыг демир орун, чем шкавы. База-ла угулзалап каастаан улуг материал-биле өгнүң ханазын долгандыр көжегелээни, ширтектер кырында чаңгыс аай өңнүг чадыгларны хере таткылааны өг иштин арыг-шевер, харын-даа улам чырык ышкаш болдуруп турар.

— Иштн арыг-шевер, ээлери эвилең-ээлдек бажыңнарга, өглерге кижиниң катап-катап кирикседээн келир ышкажыгай — деп, кады чораан эштеримниң бирээзи чугаа кадында немеп кагды.

Өгнүң эр ээзиниң кодээ чоннуң, ылаңгыя малчын улустуң амыдыралының культуразынга хамаарыштыр чамдык бодалдары бо.

Бистиң партия, чазавыс сөөлгү үеде бо айтырыгже улуг кичээнгейни салып, бо талазы-биле доктаал-шиитпирлерни-даа хүлээп ап, оларны херек кырынга боттандырар дээш янзы-бүрү хемчеглерни ап чорудуп турар болгай. Ооң ачызында кодээниң чонунуң, оон иштинде бистерниң — малчыннарның амыдырал-чуртталгазы улам экижип орар. Ынчалзажок өске эш-өөрү-биле бир дөмей ажылдап, акша-шалыңны ап турзадаа, чурттап орарының байдалы шоолуг эвес, харын-даа бажың-балгадының иштинден эгелээш кедип чоруур идик-хевинге чедир, хир-чамныг кижилерни, өг-бүлелерниң ам-даа бары кымга-даа чажыт эвес. Ындыг болганда, маңаа тус-тус кижилерниң амыдыралга, өске кижилерге хамаарылгазының, аажы-чаңының, күзел-чүткүлүнүң, сонуургалының дугайында, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, культурлуг чурттап билириниң дугайында айтырыг чайгаар тургустунуп кээр-дир.

Ынчаарга культурлуг чурттаары деп чүл? Бо дугайында чугаа хамыктың мурнунда өг-бүле ээлериниң мөзү-шынарынга, аажы-чаңынга дорт хамааржыр деп бодаар-дыр мен. Чижээлээрге, силер бо аалга чедип кээп, өгже кирер дээриңерге, мен уткуштур үнүп, ызырар ыдым хай дивээн, амыр-мендиңерге орта харыылаваан болзумза, а өгге кирип кээриңерге, иштин хир-чамныг, хамык идик-хептн, ширтек-дөжекти саза базып каапкан чыткан болза, оон мээң өөм ээзи силерге изиг аъш-чем кылып берип хүндүлээриниң орнунга, аякка соок шай кудуп сунгаш, када берген хлеб ийикпе чарбалай тырткан далган каап берген азы чүнү-даа бербээн болза, а боттарывыс силерниң-биле чазык чугаалажырының орнунга куду көргеш, хөлүйжү берген олургулаан болзувусса, бистиң бичии уругларывыс ыыт-шимээнниг ойнап, силерниң мурнуңар-биле ол-бо эрте халыжып тургулаан болза, силерниң ооң соонда бистиң аалывыска катап күзелдиг келириңерден чигзинер мен.

Ажылдаан акша-шалыңын кассага шыгжадып турган, эки эт-сеп садып алырын бодавас, харын акша алган-дораан арага магазинче далажыр, аалында ажы-төлүнге амданныг аъш-чем садып аппаарының орнунга арагалыг шилдер кангырадыр дергилеп эккээр ада-иелерни, алган шалыңын дөгере арагалап каапкаш, кара шай, соктаан далгандан өске ижер-чиир чүвези чок олуруптар малчыннарны культурлуг деп кым диттин чугаалап шыдаарыл?!

Школачы уругларының өөредилге, кижизидилгезинче сагыш салбас, ажы-төлүн школага, башкыларга хүлээдип бергеш, шуут «уттуптар» ада-иелерни культурлуг өг-бүле деп болур бе?

—Бажың-балгаттың, ылаңгыя кидис өгнүң иштин өскелерден ылгалдыг кылдыр каастап дерип алырга, адыыргак-копаргак деп кочулап, ээрик-элээр чугаа үндүрүп кээр ийи-чаңгыс кижилер база турар-дыр — деп, дараазында барган өөвүстүң ээзи малчын Д. Иргит чугаалады. — Ындыгларның аксы-дылы аңчыг, өске кижилерниң культурлуг, бай-шыдалдыг, каас-чараш амыдырап чурттаарынга багай салдарлыын хүн бүрү амыдыралдан эскерип-даа болур...

РЕДАКЦИЯДАН: кодээ чоннуң, ооң иштинде малчыннарның амыдыралының культуразынга хамаарыштыр Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң мурнакчы малчыннары Ш. Санчат биле Д. Иргиттиң чамдык бодалдарын бистиң тускай корреспондентивис Х-К. Монгуштуң үстүнде бижээн материалындан номчуп таныштыңар. Бо дээрге мөзү-шынар кижизидилгези-биле тудуш холбаалыг хөй адырлыг, хаңы утказыг айтырыг дээрзи билдингир. Ынчангаш культурлуг өг-бүле деп чүл, ол кандыг болур ужурлугул дээр дугайында солун арнынга калбаа-биле чугаалажып эгелээр өйү келген деп санааш, маңаа хамаарыштыр силерниң санал-оналдарыңарны манап тур бис, эргим номчукчулар.

ЧЕРНИҢ ДҮЖҮТКҮРҮН БЕДИДЕР

Партияның Таңды район конференциязындан

Партияның район конференциялары онгу беш чылда экономиктиг болгаш культура тургузуушкунунуң планнарының күүселдезин хандырар дээш чер-черде кылдынып турар ажылдарны бүгү талалыг сайгарар, аңаа партийжи анализти кылыр, моон соңгаарты сорулгаларны тодарадыр болганда, чүгле партия организацияларының эвес, а Тываның бүгү ажыл-ишчилериниң амыдыралынга чугула болуушкуннарның бирээзи болур. Бистиң партиявыстың Төп Комитеди олче онза кичээнгейни угландырып турар.

Партияның XXVI Таңды район конференциязынга ол айтырыгларны чугаалажып, СЭКП-ниң XXV съездизиниң болгаш ТК-ның ооң соонда Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче районнуң коммунистерин, бүгү ажылчы чонун мобилизастаар талазы-биле партия организацияларының ажыл-чорудулгазын конференцияның делегаттары болур-чогууру-биле үнелээн.

— Районнуң ажыл-ишчилери онгу беш чылдың 2 чыл 10 айларында чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Районнуң экономиказы улам быжыккан, чоннуң материалдыг амыдырал байдалы бедээн. Ылаңгыя ол үениң дургузунда районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери нийти продукция бүдүрер планын 192,5 хуу, ону сайгарарының—104 хуу күүседип, пландан ажыр 355 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп, 586 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үлетпүр бүдүрүлгелерде ол-ла үеде 3,5 хуу бедээн—деп, СЭКП Таңды райкомунуң ийиги секретары **Н. Ф. Болотов** аңаа кылган отчет илеткелинге демдеглээн.

Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелеринде мурнакчы ажылдыг коллективтерниң саны чылдың-на көвүдеп турар. Ылаңгыя «Тыва кобальт» комбинаттың, Хову-Аксының хлеб заводунуң, Балгазынның, Таңдының ыяш ажыл-агыйларының коллективтериниң ажылының деңнели бедик. А «Тыва кобальт» комбинаттың 5 бригадазы, Хову-Аксының автобүдүрүлгезиниң 2 бригадазы, Балгазынның, Таңдының ыяш ажыл-агыйлары онгу беш чылдың үш чылдарының планныг онаалдаларын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чылында күүсеткеннер.

Планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседирин чедип алыры-биле «Тыва кобальт» комбинаттың парткому, партия эге организациялары партийжи организакчы ажылын күштелдирген. Ооң түңнелинде чогаадыкчы, чаартыкчы 360 саналдарны ажыглаан, чаа техниканы цехтерде дерип тургусканындан 500 муң рубльдиң камналгазын 2 чыл 9 айларда чедип алган.

Ынчалза-даа районнуң партия организациязының ажылында четпестер болгаш чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар эвээш эвес дээрзин конференцияга илеткелчи-даа, санал берген коммунистер-даа бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле демдеглээн. Ылаңгыя кол адырлар — чер болгаш мал ажылында эптежир арга чок четпестер бар. 1972 чылда районга ортумаа-биле 1 гектардан 13,1 центнер тарааны ажаап алган. А даразында чылдарда кандаашкындан дүжүт чылдың-на кудулап, бо чылын ол сан 4,1 центнерге четкен.

Гектар чер бүрүзүнден ап турар дүжүттүң кудулааны, чүгле кандаашкынның уржуун кылдыр санаар болза шын эвес. «Коммунизмниң херели» совхоз 1 гектардан-на бо чылын 1.7 центнер дүжүт алган, а кожазы Дуржулга станциязының түңнели — 6,8 центнер. Бедик дүжүт алыр дээш ажылды кайда эки организастааныл, чер ажылының культуразын бедидеринче чогуур кичээнгейни кайда угландырганыл, ында көргүзүглер бедик болур дээрзин үстүнде чижектер бадыткап турар.

Чер ажылынче, мал бажын өстүреринче СЭКП райкому, райкүүском, ооң кодээ ажыл-агый эргелели болгаш ажыл-агыйларның дирекциялары, оларда парторганизациялар кичээнгейни кошкатканындан отчёттуг үеге чедир кылдынмаан ажылдар хөй. Онгу беш чылдың үшкү чылында күрүнеге мал продукциязы, тараа садар планнар күүсеттинмейн турар. Моон мурнунда чылдарда Таңды райондан республиканың ажыл-агыйларынче үндүр садып турган продукцияны ам бо районче дедир кирир сөөртүп турар апарганы ооң тодаргай чижээ ол.

Районнуң ажыл-агыйлары отчёттуг үениң дургузунда мал, чер ажылын хөгжүдер талазы-биле кошкак ажылдаан дээрзин конференцияга санал берген делегаттар: ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизатору **А. Гольцов**, «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң кол инженери **Н. Сухов** олар шүгүмчүлээн. 1976 чылдың деңнели-биле алырга, совхозтарның күрүнеге чедир сатпаан продукциязы 1978 чылда 4 катап көвүдээн, мал бажының өзүлдезиниң темпизи кошкак. Эрткен 2 чыл 9 айда совхозтардан 30 ажыг муң баш мал хораан. Ооң кол чылдагааны—мал ажылында механизацияны четпес ажыглап, мал чеминиң белеткелинче кичээнгейни кошкадып, малчыннарның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны черде партия организациялары, ажыл-агыйлар удуртукчулары чогуур негелдеге чедир тургуспаанында.

Районнуң совхозтарында 50 муң ажыг гектар шөлдүң хөрзүнүн хат үрегдеп турар. Ооң уржуундан районнуң ажыл-агыйлары чыл санында-ла эвээш дүжүт ап турар. Хөрзүннүң хаттың үрегдеп турарынга удур хемчеглерни алырынче кичээнгей районда кошкак. Чылдың-на ол хемчеглерни алыры-биле хөй санныг акша-хөреңгини, бедик бүдүрүкчүлүг техниканы ап турар. Ынчалза-даа ону чогуур негелдеге чедир ажыглавайн турарындан түңнел шоолуг эвес.

Район 6608 гектар суггаттыг шөлдүг. Ону чогумчалыг ажыглаары-биле ажыл-агыйлар янзы-бүрү техника-биле хандыртынган. Ажыл-агыйларда чаашкыннадырар техника болгаш оон-даа өске бедик бүдүрүкчүлүг тургузуглар-биле хандыртынза-даа, дүжүт чавыс болуп артпышаан. Бо чылын суггаттыг шөлдерден район ортумаа-биле гектардан-на 20,6 центнер хөй чылдыг сигенни, 60,9 центнер кукурузаны, 60 центнер картофельди болгаш 33,5 центнер ногааны алган, С. К. Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның суггаттыг шөлдерни ажыглаар талазы-биле ажылы кошкак.

Үрезинни чогуур негелдезинге чедир арыглап алыры бедик дүжүттүң үндезини. Ындыг турбуже, ол ажылче кичээнгей база кошкак дээрзин конференцияга санал бергеннер шүгүмчүлээн. А С. К. Тока аттыг, «Россия» совхозтар чылдың-на бүгү үрезинниң 20—30 хуузун чедир арыглавайн тарып турар.

— Эрткен 2 чыл 10 айда 152548 тонна органиктиг болгаш 16165 тонна минералдыг чемишчидилгелерни шөлдерге төккен. Ол ажылды «Революцияның чалбыыжы», ССРЭ-ниң 50 чылы, С. К. Тока аттыг совхозтар кошкак организастаан — деп, кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги **В. Н. Кожушко** саналынга чугаалааш, мал болгаш чер ажылында, техника септелгезинде бар четпестерни айтып, ол ажылче партия организацияларының четпес кичээнгей салып турарын шүгүмчүлээн.

Мал чеминиң белеткелинче бүгү күштү, курлавырларны долу ажыглаваанындан ажыл-агыйлар сигенниң 49,8 хуузу-биле, силостуң 32, холумак чемнериниң 17,5, саваңның 17,5 хуузу-биле хандыртынган. Мал чемин чедир белеткеп албаанындан С. К. Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар Саян артындан 2796 тонна саваңны белеткээн.

Мал, чер ажылында четпестерниң бир кол чылдагааны — техниканы чогумчалыг ажыглавайн турарында. Хөй техниканы чогуур негелдеге чедир ажыглавайн үндүр бижиир чоруктар ажыл-агыйларда бар, ооң эдилели багай.

СЭКП райкомунуң бюрозунуң чер-черде партия организацияларының ажылында четпестерни партийжи ёзу-биле шүгүмчүлевишаан, ону чогуур негелдеге чедир тургузарының айтырыгларынга конференцияга санал берген делегаттар: «Коммунизмниң херели» совхозта партком секретары **К. Оюн**, «Тыва кобальт» комбинаттың кол инженери **А. Голиков**, Дуржулга станциязының саанчызы **М. Оюн**, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң директору **В. Чубик**, С. К. Тока аттыг совхозтуң хойжузу **Б. Монгуш** болгаш оон-даа өскелер чугаалаан.

Конференцияга СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, партия обкомунуң секретары Г. Н. **Долгополов** киришкен болгаш кодээ ажыл-агыйны эртемге үндезилеп организастаарынче, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин чедип алырынче СЭКП райкомунуң бюрозу чогуур кичээнгейни угландырар ужурлуг дээрзин чугаалап, районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда турар улуг сорулгаларга доктааган.

* * *

СЭКП райкомунуң баштайгы организастыг пленуму СЭКП райкомунуң бирги секретарынга **В. В. Дунаевскийни**, ийиги секретарынга **Н. Ф. Болотовту**, секретарынга **С. Ш. Ооржакты** соңгаан.

М. КАЛЧАН,
«Шынның» тускай корр.

Онгу беш чылдың базымнары

СИБИРЬНИҢ САЛЫЫШКЫНЫ

Бистиң чуртувустуң чөөн районнары барыын талакы девискээрлер хире ажыглаттынып, таарыштыр чурттаттынга бээр кылдыр хөгжүй бээрге, олар ажыл-агыйжы ажыглал, чурттакчы чоннуң сырыйының талазы-биле алыр болза, экономиктиг деңнели амгызындан үсчок улуг бедикче көдүрлүр. Сибирьде болгаш Ыраккы Чөөн чүкте нефтиниң, газтың, хөмүр-даштың, сугнуң, арга-арыгның, бүгү-эвилел курлавырларының хөй кезии, өңнүг болгаш кара металлдарның рудаларының улуг курлавырлары бар.

Бо беш чылда бистиң чөөн районнар нефть болгаш газ тывыжының, алюминий бүдүрүлгезиниң нийти өзүлдезин, хөмүр-даш тывыжының өзүлдезиниң 90 хуузун, чес бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң 80 хире хуузун, целлюлоза бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң 45 хуузун хандырар. Моортан алгаш көөрге, бистиң экономиканың бурунгаарлаашкынынга элээн улуг салдарны чөөн районнарның курлавырлары ам безин чедирип турар-дыр.

Ону чедип алырының өртек-үнези кайы хире боор турарыл? Чөөн районнарның экономиказынга капитал салыышкыннар бүгү-эвилел чарыгдалдарының үштүн бир кезиинге деңнежир чедип турар. Оон-биле кады ол салыышкыннарның хөй кезии чүгле даартагы хүнче эвес, а оон-даа ыраккы үеже көрдүнген «ажылдап» турарын уттуп болбас бис. Сибирьде туттунуп турар күчүлүг, онзагай хөй-хөй бүдүрүлгелер 80 чылдарның ийиги чартыында ажыглалга кирер болгай.

Сибирьни шиңгээдириниң сорулгаларында бүгү-эвилел экономиказынга оон киириштирилгезиниң доктаамал өзүлдезин көрүп турар. А тус-тус кыска хуусаалар аайы-биле алырга күш-ажылдың болгаш хөреңгиниң эң эвээш чарыгдалдары-биле улуг эгидиишкинни чедип алыры болур.

Сибирьни шиңгээдириниң дуржулгазы ооң байлактарын чедип алырын сан талазы-биле эвес, а билиг-мергежил-биле дүрген боттандырып болурун бадыткаан. Ол негелде чөөн талакы девискээрни калбак шиңгээдиишкинниң амгы байдалында чүден артык күштелген. Нарын агаар-бойдустуң байдалынга кижиниң күш-ажылы онзагай үнелиг болгаш ажыктыы арай куду болур. Ынчангаш бо беш чылда эң чаа техниканы болгаш технологияны шалыпкын киирген ниң ачызы-биле кижи күжүнүң камналгазын бүгү талалыг чедип алыры көрдүнген. Ындыг арга чурттуң барыын талазы-биле чөөн талазының аразында күш-ажыл курлавырларын эде мөөңнээриниң эмин эрттир болгаамча чок хемчээлин болдурбас. Амгы үеде Сибирьде болгаш Ыраккы Чөөн чүкте 30 миллион хире кижи чурттап турар. ол санның өзүлдези колдуунда бедик мергежилдиг специалистерни чорударының күсели-биле боттанып турар.

Экономиктиг байдал ёзугаар Сибирь дээрге бөгүн элээн каш девискээр-бүдүрүлге комплекстери-дир. Оларның аразында Барыын Сибирьниң, Ангара-Енисейниң девискээр-бүдүрүлге комплекстери суг дээрге ортумак хемчээлдиг күрүнениң экономиктиг потенциалын катап тургусканы дег ындыг күчүлүг.

Тус-тус девискээрлер аайы-биле программалар нийти күрүне планнарынга кирбишаан, тургустунуп эгелээнинден ур болбаанда, чамдык бүдүрүлгелери ажыглалга кирери билек, продукцияны бере бээр болгаш тударынга үнген чарыгдалдарын эгидип эгелээр.

Барыын Сибирьде нефть ажылдап кылыр бүдүрүлгелерни тудуп турар бис. Оон-биле кады оорган ам безин миллион-миллион тонна нефтини, миллиард-миллиард кубометр газты ап эгелээн. Ангарада арга-ыяш үлетпүрүнүң комплекизин тудуп доозарынга чедир ам-даа ырак, а ыяшты хереглекчилерге берип турар. Байкал-Амур демир-орук тудуун чоокта чаа-ла тудуп эгелээн, а ооң девискээринге хамааржыр Мурнуу-Якутияның хөмүр-даш казар байлактыг черинден хөмүр-дашты тускай туткан оруктап сөөртүп эгелээр.

Бо беш чылда Барыын Сибирьниң нефть-газ комплекизиниң тудуунга 25 миллиард хире рубльди көрген. Азы чижеглеп алырга, тудугжулар автомобиль кылып үндүрер ийи улуг заводтуң (ВАЗ биле КАМАЗ-тың), Байкал-Амур магистралының болгаш атомнуг электростанцияларга дериг-херекселдер бүдүрер заводтуң («Автомаш»-тың) тудуунга көрүп каан хөреңги хире хемчээлдиг салыышкыннарны шиңгээдир ужурлуг. Ол акша-хөреңгини нефть, газ казып тывар үлетпүрнүң күчүлерин улгаттырарынга, нефть, газты ажылдап кылыр бүдүрүлгелерни, оруктарны, чуртталга черлерин тударынга чарыгдаттынар.

Барыын Сибирьден бо беш чылдың төнчүзүнге чедир 310 миллион тонна нефтини, 155 миллиард кубометр газты алыр. Ооң хөй кезиин одаар чүүл-биле байлак эвес барыын районнарже чорудар.

А. ЛЕБЕДИНСКАЯ,
экономика эртемнериниң кандидады.
(ПМА).

ДЕҢНЕЛГЕ ЧЕТПЕС

Нийтиниң корум-чурумун камгалаарынга, кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демиселди чорударынга улусчу эки тура дружина улуг рольдуг. Самагалдай суурда бүдүрүлге, албан организацияларда улусчу эки тура 27 дружиналар тургустунган, ында 235 кижи боттарының эки туразы-биле кирген ажылдап турар. Улусчу эки тура дружина ажылынга район эмнелгезиниң, орук-тудуг участогунуң, суг ажыл-агыйының дружинниктери идепкейлиг киржип, дежурныйлаашкынга организастыг үнүп, дружинник хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

Мен маңаа ол ажылда четпестерни бижиир бодалым. Районнуң улусчу дружина штавының ажылы ам-даа чогуур деңнелде тургустунмаан. Чамдык чурттакчылыг суурларда улусчу дружиналар шуут ажылдавастаан. Ооң уламындан Ак-Эрик, О-Шынаа суурларда корум-чурум кошкак, массалыг арагалаашкын, кем-херек үүлгедир чоруктар бар. Чамдык организацияларның дружинниктери дежурныйлаашкынче ёзу барымдаалап үнер, дружинник кижи-дир дээрзин бадыткаан херек демдээ, тускай шынзылга-даа чок болгулаар. А чамдыктары кежээ милицияга келгеш, дежурныйлаашкынче үнген кылдыр демдегледип кааш, бажыңнарынче чаңгылай бергилээр. Чамдык дружинниктерниң талазындан дежурныйлап турган үезинде хүлээлгезин ак сеткилдиг эвес күүседип, чүгле шак эрттирип каарын бодаар, чурум үрекчилериниң тударындан коргар, эштөөр, оң-тала тырттып, билбээчеңнеп эрттирерин бодаар чоруктар база бар.

№ 1070 КМБ, коммунал ажыл-агый, электростанция-ветбаклаборатория ышкаш организацияларның удуртукчулары улусчу дружина ажылын тооп көрбейн турар. Үстүнде организацияларның удуртукчуларынга дежурныйлаар хүннерин сагындырарга, «Дежурныйлаар кижилер чок-тур» дээш, херекке-даа албас болгулаар.

Дружинник кижи дежурныйлап үнерде херек демдээн көскүзү-биле кадап алган, холунга кызыл пөстү баглаан, чурум ёзугаар болур ужурлуг. Дружинник кижи хүлээлгезин күүседип чорда аңаа удурланып, күш дөгеп, дорамчылаан таварылгада буруулуг кижи РСФСР-ниң кеземче Хоойлузунуң 191 чүүлү-биле харыысалгага онаажырын айтып, дружинниктерниң эргезин калбаа-биле үнелээн.

Оон ыңай районда милицияга дузалаар пунктулар база чогуур негелдезинге чедир ажылдавайн турар. Кодээ Советтер болгаш милицияның участок төлээлери ол пунктуларның ажылынче кичээнгейни кошкаткан. Ынчангаш арагалаар, нийтиниң корум-чурумун хажыдар чоруктар ылаңгыя аныяктарның талазынга бар. Октябрь айда комсомолчулар Наталья Соян, Роза Төвүт-оол, Орлан Сырат, Сенди Баржат олар ажыл хүнүнде арагалап, кудумчуга, хөй-нийти черлеринге чурум үрээш, эзириктер сергедир черге киргеннер. Аныяктар ортузунга идей-политиктиг, аажы-чаң кижизидилгези кошкак, шериг-патриоттуг темаларга лекциялар кончуг ховар болуп турар. Комсомолчу-оперативтиг отрядтарның ажылы база суларaан. Рейдилер безин кылбастаан. Корум-чурум камгалалы чүгле милиция ажылдакчыларының херээ дээр болза канчап-даа шын эвес, хөй-нийти организациялары, ылаңгыя комсомол организациялары боже кичээнгейин күштелдирип, нийтиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыры чугула.

Ч. СУНДУЙ,
райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы.

„ШЫНГА" хары

ХУРАЛГА ЧУГААЛАШКАН

Бо чылдың октябрь айның 14-те үнген № 238 «Шын» солунга Д. Чыдымның корреспонденциязы парлаттынган. Ол чүүлде «Кызыл тараачын» совхозтуң кышка багай белеткенгениниң дугайын шүгүмчүлеп бижээн.

СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң бирги секретары эш В. Евтешинниң редакцияга дыңнатканы болза, чүүлдү совхозта партия организациязының нийти хуралынга чугаалажып көрген болгаш совхозтуң кол зоотехниги Р. Х. Чагаровтуң, кол мал эмчизи Гимазовтуң, мал семиртир ферманың бригадири И. Н. Семеновтуң отчёттарын дыңнаан. Кыштаглаашкынга белеткел четпес турганын партия хуралынга демдеглээн. Амгы үеде Кудургунда хойжулар чурттаар ийи бажыңны болгаш хой кажаазын септээн. Ол кыштагда электронасосту болгаш электрихөделдирикчизин тургускан. Кышка удур өске-даа ажылдарны хынамчалыг чорудуп турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

УЛУСТАРНЫҢ ҮНҮ

«Нейтроннуг бомбаны бүдүрерин болдурбас ужурлуг!» Делегейниң тайбыңга ынакшылдыг күштери ынчалдыр шиитпирлиг негеп турар. Ол араатанзыг чепсекти хоруурун, массалыг узуткаашкынның чепсээниң ол чаа бир янзы хевирин бүдүреринден болгаш нептерединден АКШ-тың соңгаарлаашкын чок ойталаан турарын хөй-нийти организациялары, политиктиг ажылдакчылар, парлалга органнары негеп турар.

НЬЮ-ЙОРК

Каттышкан Штаттарның нейтроннуг бомбаны бүдүрүп, нептередир дээн планнарын Чикагонуң тайбың чөвүлели шыңгыы шүгүмчүлээн. Шериг эргезинге ындыг чепсектиң бар болуру аңаа шериг конфронтациязының ядролуг дайын кылдыр хуула бээринге идиг бээр дээрзинде чигзиниг чок — деп, ол организация санап турар. Дайындан чайлаар дээш бүгү күштү салыры эргежок чугула деп, тайбың чөвүлели айыткан. Нейтроннуг бомбаны бүдүрери болгаш нептередири ол сорулгага таарышпас.

ОТТАВА

АКШ-тың президентизиниң нейтроннуг чепсектиң кол кезектерин бүдүрүп эгелээр дээн шиитпиринге удурланыышкынның чыскаалы болгаш митингизи Канаданың Манитоба мужузунуң найысылалы — Виннипегке болган. Нейтроннуг бомбага удурланыышкын комитединиң даргазы Т. Маклачлан ол чепсекти бүдүрери харын боо-чепсекти эндере бүдүреринге идиг бээр апаар деп митингиге медеглээн. «Оран кырында бүгү-ле дириг амытанга кыжанып турар ол араатанзыг чепсекти» хоруурун ол кыйгырган.

ВЕНА

Удурланыышкын демиселчилериниң делегей федерациязы **АКШ-тың** президентизиниң нейтроннуг бомбаның кол кезектерин бүдүрерин эгелээр дээн шиитпиринге килеңнээн. Америк администрациязы ол базымы боо-чепсекти калчаалыг ёзу-биле эндере бүдүреринге харын чедирип болур. Чепсегленииш кинни бүгү-нийти дүжүрериниң оруунга шыңгыы хемчеглерни алырын күрүнелер удуртукчуларындан манап турар бүгү улустарга ол шиитпир дээрге ёзулуг-ла чөңгээлээшкин-дир деп федерацияның Венада парлаан медеглелинде айыткан.

(СЭТА).

КУДР. Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң ийиги чеди чыл планы үлетпүрнүң бүгү адырларынга комплекстиг механизастаашкынны болгаш автоматизацияны нептередириниң сорулгаларын салган. Ону үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң хөй кезии чедиишкинниг күүседип турар. Чижээлээрге, Анджуйская, Аоджийская, Сунчхонская шахталарда болгаш чурттуң өске-даа шахталарында ныска хуусааның дургузунда бүдүрүлгениң бүгү чорудулгазын механизастаан.

ЧУРУКТА: Анджуйская шахтада амгы үениң техниказы.

ЦТАК—СЭТА-ның фотозу.

АМЫДЫРАЛГА ХЕРЕК

НЬЮ-ЙОРК. Стратегтиг шавар халдаашкынның боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында дугуржулганы чарып алыры америк болгаш совет улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга таарыжып турар. Америк хөй-нийтиниң көскү төлээлекчилериниң, күрүне болгаш политика талазы-биле хөй-хөй ажылдакчыларның бодал-оналы шак ындыг болуп турар. «Американнар, стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаар дээш» дээр организация стратегтиг боо-чепсектер айтырыынга хамаарыштыр АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразынга дугуржуушкун чедип алырын деткиириниң нийти национал кампаниязын калбартырынче американнарны кыйгырган. Хөй-нийтиниң санал-оналын алганының түңнелдериниң көргүскенин ёзугаар алырга, американнарның 70 ажыг хуузу стратегтиг боо-чепсекти кызыгаарлаар дугайында дугуржулга дээш туржуп турар деп, ук организацияның кыйгырыында чугаалаан. Ындыг дугуржулга ядролуг дайынның тыптып келириниң айыылын бичеледир, ийи талалыг дугуржулгаларны экижидер, ол дугуржулгаларны дараалаштыр боттуг ёзу-биле боттандырар арганы бээр ийик дээрзинге тайбыңның америк талалакчылары бүзүрелдиг.

(СЭТА).

ЧААРТЫЛГАЛАРЖЕ ЧҮТКҮЛ

БРАЗИЛИЯ. Бразилияга парламент соңгулдалары эң улуг хоорайларга оппозистиг күштер кандидаттарының дыка улуг чедиишкини-биле доозулган. Чурттуң кара чаңгыс ажык ажылдап турар оппозистиг партиязы — Бразилияның демократтыг шимчээшкин партиязының салдарының чурттуң чүгле экономика болгаш политика талазы-биле эң чугула штаттарынга эвес, харын чагырыкчы партияның чөленгиижи кылдыр санадып келген чамдык районнарга-даа улам күштелгениниң дугайын соңгулдаларның баштайгы түңнелдери херечилеп турар. Хайгааракчыларның бодалы-биле алырга, ол чорук политиктиг болгаш социал-экономиктиг ханы чаартылгаларже бразил улустуң чүткүлүн көргүзүп турар. Ажылын эрге-чагыргаларның хораны Бразилияның Компартиязы Бразилияның демократтыг шимчээшкини партиязының кандидаттары дээш бадылаарынче соңгулда бүдүүзүнде соңгукчуларны кыйгырган.

Бар медээлер ёзугаар алырга, оппозистиг партия бодунуң төлээлекчилериниң санын дыка көвүдеткеш, федералдыг сенатка болгаш Национал конгресстиң депутаттар палатазынга туружун быжыглап алыр. Бразилияның демократтыг шимчээшкин партиязының программазын массалыг информация черлериниң калбаа-биле пропагандалаарын херек кырында хораан турда безин оппозистиг күштер улуг чедиишкинни чедип алыр аргалыг болганын хайгааракчылар демдеглеп турар.

Ажылчы чоннарның материалдыг байдалының үргүлчү баксыраашкыны, буржуаз-демократтыг кол хосталгаларны катап тургузар талазы-биле эрге-чагыргаларның ап турар кезик-тудуу хемчеглери чоннуң таарзынмас чоруунуң өзеринге идиг берип турар. Оон түңнелинде соңгукчуларның дыка хөй кезии бадылаашкынның оппозицияның кандидаттарынга бергеннер. Моон мурнунда-даа болуп турган соңгулдалар үезинде ышкаш, буржуаз ийи партияның программаларынга элдепсинген хөй-хөй бразил кижилер бадылаашкындан былдап каапканнар.

Бразил парлалганың бодалы-биле алырга, Чаартылганың национал эвилели дээр чагырыкчы партия парламентиде хөй нуруу болуп турза-даа, Национал конгрессте Бразилияның демократтыг шимчээшкин партиязының туруштарының быжыкканы Латин Американың эң улуг бо чуртунуң амыдыралынга хоойлужудукчу органның ролюн боттуу-биле бедидер, 1979 чылдың эгезинде тургустунар чаа чазакты Бразилияның парламентизиниң санал-оналын херекке алыр кылдыр албадаптар.

Г. ПЕТРОВ,
СЭТА-ның корр.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● **ПАРИЖ.** Чуртта ажыл чок чоруктуң өзүлдезинге удур хөделиишкиннерниң нийти национал хүнүнге Францияның түс-түс муң ажылчы чоннары киришкен.

Париж районунуң ажылчы чоннарының хөделиишкиннериниң соонда Рона департаментиниң 100 муң чурттакчылары киришкен чыскаалдары, ажыл соксадыышкыннары болгаш митингилери болган. Мозель болгаш Коррез деп департаментилерниң, Мец, Ницца болгаш өске-даа хоорайларның 60 бүдүрүлгелеринге эпсеткил каттыштырыышкынының ажыл соксадыышкыннары болгулаан.

Демократтыг профэвилелдерниң кыйгырыы-биле «Шарбонаж де Франс» деп хөмүр-даш шахталарының каттыжыышкынының 15.000 ажылчыннары база албан-хаакчылары ажылдан массалыы-биле үндүрер дээн кыжаныышкыннарга удурлааган ажыл соксадыышкынын чорутканнар.

● **МЕХИКО.** Атлантика океанының эриктеринде Мексиканың соңгу районнарында нефтиниң болгаш газтың байлак черлерин ажыткан. Ол байлак черде нефтиниң нийти курлавыры чуртта шинчилээн нефтиниң бүгү курлавырларының барык чартыы хире болур деп, нефтини казып тывар болгаш болбаазырадып кылыр талазы-биле Мексиканың күрүне компаниязының кол директору Х. Диас Серрано дыңнаткан.

Чер адаанда 1.800 метр ханы чыдар чаа байлак черде он-он миллиард кубометр газ база бар.

● **ТОКИО.** Америк шериг-агаар күштериниң самолёттарының ужудуушкуннарын хоруур дээш демиселдиң Канагавада катап тургускан чөвүлели Канагава префектуразының чурттакчылыг районнарының кырынга АКШ-тың шериг-агаар күштериниң самолеттарының ужудуушкуннарынга шиитпирлиг удурланыышкынны кылган.

АКШ биле Японияның аразынга айыыл чок чоруктуң керээзиниң күштүг болганының соонда чүгле Канагава префектуразынга болгаш Токионуң кыдыгларынга АКШ-тың шериг-агаар күштериниң 64 самолеттары халапка таварышкан, ооң түңнелинде хөй санныг японнар өлген болгаш бертинген.

(СЭТА)

ӨГ-БҮЛЕ АНСАМБЛИ

Якубовтарның өг-бүле ансамблиниң уран чүүлү-биле казах хоорай Чимкентиниң чурттакчылары эки таныш. Ансамбль республикага эң-не берге үеде — 60 чылдар бурунгаар төрүттүнген. Ынчан Казахстанга Совет эргечагырганың баштайгы берге чылдары — чаа аажы-чаңга чаңчыгып, эрги чыдып калган чаңчылдан ыштунуп турган үе.

Якубовтарның өг-бүле ансамбли клубтарга болгаш боттарының бажыңынга үндүргүлээр концерттеринге орус, казах, узбек, украин, азербайджан болгаш өске-даа национальностарның ырларын күүседип турган.

Өг-бүле ансамблинге улусчу ансамбль деп бедик атты тывыысканындан бээр тос чыл эрткен. Ук ансамбльди оон үндезилекчизиниң оглу Лев Якубов удуртуп турар. Ол Чимкентиде херээженнер бажыңын дүгүн таарыштырып, чараш кылдыр эдип чазаар сураглыг мастерлерниң бирээзи.

О. КОНУСБАЕВ.

ЭРТЕМНЕРНИ НОМДАН ТЫВАР

Эрзин районнуң номчулар ниитилелиниң салбырының чоокта эрткен отчёт-соңгулдалыг конференциязының түңнелдерин ёзугаар ук салбырның ажылын чаа чадаже көдүрүп, идепкейжидери чугула болуп турар. Ажылды ынчаар эде тургузарынга таарымчалыг бүгү-ле үндезиннер бар. Чурттакчылыг суур бүрүзү библиотекалыг, оларда ажылдап турар кадрлар тускай эртемниг ниикпе азы хөй чылдарда ажылдаан дуржулгалыг эштер боoп турар.

Эрзин суурда район болгаш уруглар библиотеказы бар. Район библиотеказының эргелекчизи М. С. Шойдун — тускай эртемниг ажылдакчы. Тус черде библиотекаларның байдалын-даа, оларның ажыл-хожулун-даа ол эки билир, методиктиг дузаны оларга үргүлчү чедирип турар. Район төвүнүң номчукчуларындан кымның кандыг литературага сонуургалын М. С. Шойдун кончуг эки билир, оларның аразында чүгле тускай эртемниглер эвес, а харын улус ажыл-агыйының кайы-даа адырының төлээлери бары өөрүнчүг. Библиотеканың массалыг ажылдарынга доктаамал дузалажып турар активчилерниң одуруу өскен. Чижээлээрге, прокурор Ч. М. Күржепей, партия ажылдакчызы Х. С. Кара-оол, пенсионер М. Чывырал, школаның үстүкү класстарының өөреникчилери дээш оон-даа өскелер. Бот-боттары аразында номнар солчуп, оларның делгелгезин организастап болур хуузунда солун библиотекалыг улуска башкылар К. Идам, И. Дирчинчап, бухгалтер А. Соян, электрик Н. Лакпаев дээн чижектиг эштер хамааржыр.

Районнуң ном садыы чыл планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Шынап-ла ында классиктер А. Пушкин, Л. Толстойнуң чыындыларындан эгелээш Тывага парлаан, эртемниң кайы-даа адырынга хамаарышкан номнар бар.

Ынчангаш районда ном-даа бар, оон үнезин билир номчукчулар-даа хөй-дүр. Ындыг турда, номчулар ниитилелиниң чедиишкиннерниг ажылдап болур аргазы бар. Ук ниитилелдиң кол-ла сорулгазы болза, чонну коммунистиг ёзуга кижизидеринге партия, совет органнарга дузалаары болгай. Ол сорулганы чедиишкинниг күүседирде ниитилелдиң тургузукчулары болур организацияларның төлээлери-биле кады (чырыдыышкын, культура, комсомол, профэвилел, садыг ажылдакчылары) дараазында саваан ажылдарны чорударын уламчылаары чугула.

Номчулга конференцияларын, литература кежээлерин организастап, номнар авторлары-чогаалчылар, эртемденнер, күш-ажылдың шалыпчылары-биле ужуражылгаларны эрттирер. Бүдүрүлге черлеринге ном садыын тургузуп, ном тарадыр херекке ниитилелдиң кежигүннерин идепкейлиг киириштирер, ном делгелгелерин болгаш байырлалдарын организастаар. Совхозтарга, кодээ школаларга, фермаларга, комсомолчу шалыпчы тудугларга белек кылдыр номнар чыылдазын чорудар болза эки.

Номчуларның номга сонуургалының аайы-биле тургускан янзы-бүрү секцияларының болгаш чөвүлелдериниң ажылын айлап таарыштырар, ном тарадыкчыларының болгаш пропагандистерниң семинарларын эрттирер, ниитилелдиң кежигүннерин чаа номнар-биле таныштырар ажылдарны чорудары чугула. Номга сундулугларны илередир, хууда эң-не солун библиотекалыг болгаш архивтиг кижилерниң данзызын тургузар, номчукчуларның аразынга номнар солчурунга дөгүм-дузаны чедирер, улустуң хууда номнарының делгелгезин организастаар, ол номнарны хөй-ниити болгаш күрүне библиотеказынга белек кылдыр бээринге дузалаар.

Ном болгаш библиотека библиография талазы-биле билиглерни пропагандалаар, кижилерниң номчулга культуразын улам ынай бедидер дээш тодаргай ажылдарны библиотека ажылдакчылары-биле кады чорудар апаар. Номчулар ниитилелиниң эге организацияларынга ыяк-чаа кежигүннерни хаара тудуп, оларның идепкейин бедидип шаан, эң-не кызымак, чүткүлдүг ном тарадыкчыларын, лекторларны, активчилерни шаңнап-мактаары-биле номчулар ниитилелиниң үстүкү органнарынга киирер.

Тыва АССР-ге номчулар ниитилели тургустунгаш элээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Хууда кежигүннерниң саны элээн каш муң чедип, дыка хөй совхозтар, республиканың херегленкчилер эвилелиниң районнарда ниитилелдери, бүдүрүлге черлери коллективтиг кежигүннер боoп, номчулар ниитилелинге боттуг дузаны чедирип турарлар.

Чоннуң культуразының бедиини оон дылының кырынга үндүрген номнарның санындан хамааржыр деп чугаа бар. Ам тыва дыл кырынга эртемниң кайы-даа адырынга хамаарышкан номнар үнүп турар. Тываларның номга хандыкшылы сөөлгү үеде күштелген. Эки номнар ном садыгларынга үр чытпастаан, оларны дораан садып алгаш баар апарган. Ол болза тыва чоннуң амгы салгалының совет тургузуунуң ачызында эртем-билииниң өскенин болгаш угаан-медерел талазы-биле деңнелиниң дыка бедээнин тодаргай херечилеп турар-дыр.

30 чылдарда тыва улус бижик билбес чорукту узуткаарының бөлгүмнеринге өөренип турган болза, ам бо үеде кижи бүрүзү бижик-билиглиг боoп, харын-даа номчулар ниитилелинде каттыжып турар. Ол болза СЭКП-ның ажылчы чоннуң угаан-бодал талазы-биле негелделерин бүгү талалыг хандырар дээш могаг чок сагыш салыышкынының тодаргай херечизи, социалистиг культураның сайзыралдазының төөгүзүнде кайгамчыктыг болуушкун-дур.

Тывада республиканың номчулар ниитилели бодунуң шугуму-биле эртип турар отчёт-соңгулдалыг хуралдар болгаш конференциялар-биле холбаштыр ажылын идепкейжидип, чонну коммунистиг ёзуга кижизидер херекке киириштирген тодаргай үлүг-хуузун Бүгү-эвилелдиң келир чылын эртер номчулар съездинге илеткээр апаар.

З. ЧАДАМБА.
Тывада номчулар ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы, филология эртемнериниң кандидады.

«ЧУРТТАЛГАНЫ АЛГАП ЫРЛААН»

Украинада 100 муң ажыг бот-тывынгыр чурукчулар ажылдап турар. Оларның ажылдары ёзулуг профессионал чурукчуларның-биле барык дамей деңнежип турар. Сөөлгү ийи чылдарның дургузунда янзы-бүрү делгелгелерге Украинаның 30 муң хире бот-тывынгыр чурукчулары киришкен.

Ёзулуг профессионал чурукчулар болгаш искусствоведтер бот-тывынгыр чурукчуларның чогаадыкчы ажылынга дузалажып, оларга ажыктыг сүмелерни берип турар. Искусствовед Г. Местечкин Украинаның хөй хоорай болгаш суурларын эргип-кезип чоруп турар. Ол Киевтиң Улусчу чогаадылга бажыңының улусчу чурукчулар студиязының удуртукчузу. Ынчангаш ол бот-тывынгыр болгаш салым-чаянныг кижилерни чон аразындан дилеп тып чоруур. Ындыгларны тып алганда ол боттуг дузаны чедирип, арга-дуржулгазын кузелдии-биле дамчыдып бээр.

Ооң үжен харлыг өөреникчизи Василий Скопин Иваново (Киевтен ырак эвесте) суурда музыка башкызы, бичиизинден-не чуруп эгелээн. Ооң маадырлары чайнап чоруур орлан-шоваа карактарлыг, арын-шырайында хүлүмзүрүг ойнаан хеглүг трактористер, эмчилер, башкылар. Оларның идик-хеви база шевергин, каас-чараш. Долгандыр-ла өң-баазын чечектер. Скопинниң чуруктарында шак ол өң-баазын чечектер болгаш кайгамчык каас-чараш украин угулзалар көрүкчүлерниң сеткил-сагыжын хайныктырып каар чараш чаагайы-биле көргүстүнген. Оон ыңай украин улустуң мастерлериниң аштан каастап чураан хаталарын, шокарлап дааран шевергин аржыылдарны, элдеп чиктиг аң-меңнерни, кайгамчыктыг ак-көк болгаш кып-кызыл чечектерни чуруурун бот-тывынгыр чурукчу сюп эрттээн. Ол-ла бүгүнү ол улуг хандыкшыл-биле чураганы илдең.

Киевтиң уран чурулгага ынактар клувунуң кежигүннери шупту 255 кижи боoп турар. Оларның чогаадылга ажылының характери-даа, сонуургалы-даа, тускай мергежили-даа, эртем-билии-даа, хар-назыны-даа аңгы-аңгы. Олар уран сиилбилгеде, графикада, скульптурада, уран чүүлдүң шимелде-сиилбилгезинде-даа ажылдап турарлар. Оларның ажылдары профессионал чурукчуларның доктаамал кичээнгейинде.

Владимир Воробьёв дөртен ийи харлыг, ол инженер. Бүгү-эвилелдиң үш бот-тывынгыр уран чүүл фестивальдарының лауреады. Ооң пейзаж чуруктарын Францияга организастаттынган бүгү-делегей делгелгезинге киириштирген. Ол чуруктары дээш аңаа ССРЭ-ниң Чурулга академиязының дипломун тывыскан.

Сураглыг чурукчу Т. Яблонская мынча дээн: «Бот-тывынгыр чурукчуларның салым-чолу болгаш намдары янзы-бүрү. Ынчалза-даа олар чаңгыс сорулгаже — тергиин эки чогаалдар тургузарынче чүткээн. Олар амыдыралга ынак болгаш ооң чараш-каазын алгап-йөрээр.

Филармонияның концерт залынга 1978 чылдың ноябрь 22-де «АЯН» деп эстрада ансамблиниң концерти болур

ЭГЕЛЭЭРИ 19 ШАКТА

Филармония кассазы 10 шактан 18 шакка чедир ажылдап турар.

ФИЛАРМОНИЯНЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

АЖЫГЛААРЫНЫҢ ЧУРУМУН САГЫЫР

Чадаана онзагай чараш хемнерниң бирээзи. Чадаана хоорай, чоок кавы совхозтар төптери, үлетпүр бүдүрүлге черлери ук хемниң унундан ыяш кезип, тулуг тудуп турган. Бора-Хөл хөмүр-даш разрезин тургустунган соонда ыяшты колдуунда тудугга хереглээр апарган.

Амгы үеде Чадаана унундан 3 организация — ыяш ажыл-агыйы, аңныыр-тывыш чери, районнуң үлетпүр комбинады ыяш кезип турар. Ол организациялар ыяжын кезип ажыглаан участоктарын арыглап, аштавас. Оон тодаргай чижээн көрүп көрээлиңер. Чадааналын ыяш ажыл-агыйының Кара-Талдын — Ары-Дагда, Бурганныгда, Караңгы-Шевиде ыяш кескен участоктарында будуктар, доорап каан доорбаштар ам-даа аштаттынмаан, озаң-хорум хевээр.

Ол ышкаш райүлетпүр комбинаттын, аңныыр-тывыш чериниң Кара-Адырда, Узун-Ажыкта ыяш кезип турган черлери шак ынчаар артып калган.

Бо девискээрлер «Искра» совхозтуң сиген кезер, мал чайладыр девискээрлери-дир.

Хоойлуда көрдүнгени болза, арга-ыяшты ажыглаан, ыяш кескен организациялар ол черни аштап, арыглаар, бокталдырбас дээн болгай. Ындыг чурумну сагыырын хынаар, ону карактаар, хайгааараар ужурлуг тургаш-ла, Чадааналын ыяш ажыл-агыйы, райүлетпүр комбинат, аңныыр-тывыш чери доктааттынган чурумну хажыдып турар-дыр.

Кырза деп хем унунда шивилерни кескеш, ында оон чудуктарын 3-4 чыл ажыр иридип каапкан. Ол үнелиг, чугула материалды ынчаар ажыглаарга күрүнеге когаралды чедирип турарывыс ол-дур.

Бойдус байлаан шак мынчаар кам-хайыра чок ажыглаарын болдурбайн, ындыг чоруктарны чок кылып, чурумчудар өйү келген эвес бе?

М. КОНГАР-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

КАМГАЛАП ЧОР

Хилинчектиң, чыргалдыы деп
Кижилерни ылгап турбас
Аъжын-чемин, аржаанныг суун
Артык чокка деңге үлээр
Ачылыг бай бойдус-иез
Авыралдап мөгеер мен.

Ырак өгбем сүзүглээштиң
Ырлап, ыглап чүрээн берген
Төрээн чуртум оттүг дажы.
Дөстүг үнүш, төлдүг аңы
Өрү туткан камныг ыдык
Өнчү салгал чоргаарлалым.

Кустукуже чарылгыже
Куурумчулап сырып алгаш,
Буян кылган бойдус байлааң
Бужартадып, үптеп тонаар
«Кара холдуг» маңгыстардан
Катап ээлбес каража хөй.

Кара кештер кежин кедип,
Чыжыр алдын эдилээри
Катаптанмас чуртталгада
Чыргап чоруур эрген-даа бол,
Келир үе салгалының
Кежик үлүүн камгалап чор.

А. АРАПЧОР.

БОЙДУСТУҢ ТУРАСКААЛЫ

Псков чоогунда Тренькин деп суурнуң чоогунга өске өөрүнге дөмейлешпес элдептиг хады өзүп үнүп келген. Хадылар колдуунда өрү чүткүп өзүп турар болза, ол хады ындыг эвес. Чоону барык үш куспак хире, оон чоон будуктары чук-чукче чаттыла берген. Ынчап кээрге улуг хады кучуу-ла дүп ышкаш улуг чрагай боoп турар. Ооң адаанга чус чыгам кижи кире бээр. Бо хады биологтарны кайгадып турар. Чамдык эртемденнер ону ийи аңгы үрезинден тудуштур үнген деп бодап турар, өскелери — генетиканың бир аңгы өскерилгелери-биле холбап турарлар.

Бо кайгамчык ыяштың төөгүзүнде Пушкинниң ады-биле холбашкан чугаа база бар. Ол бир-ле катап лицейжи эш Горчаковка чоруп маңаа доктааган боoп турар. Олар ийилээ бо кайгамчык ыяштың адаанга дыштанып олурганнар дижир.

Н. НИКАНДРОВ.

АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

Долгандыр турар бойдусту камгалаары — бүгү-ниитиниң херээ. Ону бистер эки билир бис. Ынчалза-даа бойдустуң байлаан камнавас, кайы хамаан чок төтчеглээр чоруктуң чижектерин хөй-биле көрүп болур. Ылаңгыя ыяш келип, белеткээриниң чурумун ону кылып турар организациялар-даа, тус-тус кижилер-даа хажыдып турары кайы хөй.

Бай-Тайганың «Бай-Тал» совхозунуң девискээрин ап көрээлиңер. Ында Шынгзып, Сүрбүзүн хемнерниң уннарынга чоокку чылдарга чедир-ле шыргай арыг турган болгай. Ам ол хемнерниң уннарында каракка көстүр-ле чүве төжектер. Хоойлуда доктааттынган чурум ёзугаар хемнер уннарындан, суг камгалалының зоназындан ыяш кезери хоругдуг дээн болгай.

Оон аңгыда ыяшты кезип, белеткээрде ооң чоок кавызында чаш ыяштарны болдунар арга-биле камнаары чугула. Ындыг турбуже «Бай-Тал» совхозтуң Алдыы, Үстүү Чинге-Дагла болгаш Шуйнуң Узун-Ажыкта кескен чудуктарны сөөртүрде бир черге орукту кылып алган, душкал-на чер-биле, арганың будургай нуду сөөрткеш, чаш шеттерни дазылындан тура тырттырып, чүгле ыяш кескен черниң пажын үреп турарындан аңгыда, ол чоок кавызының арга-ыяжын мынчаар үреп, арга-арыгга когаралды чедирип турар-дыр. Мындыг чижектерни чүгле «Бай-Талдын» эвес, «Тээли», «Мурнакчы» совхозтарының девискээринде ыяш белеткеп чоруткан черлерден көрүп болур.

Ак-Хемде Кезек-Ыяш тайгазында, Шивилиг аржаанының кедээзинде тооруктуг пөштерни бензопила-биле ужурагаш, тооруун чыып алгаш чоруй баар таварылгалар бар.

Бай-Тайгада кат-чимис база элбек. Ону чыып алырда каттың сывын хамнаар, келир чылын кат база катап үнүп келир деп чүвени бодаар ужурлуг. А херек кырында бо талазы-биле байдал шуут дүвүренчиг. Кат чыырынга кижилер «комбайн» деп херекселди ажыглаар апарган. Ылаңгыя көк-катты «комбайн-биле» чыгган соонда ол сыптар шуут кадып калыр, оон көк-кат үнмес апаар. «Комбайнны» кат чыырынга ажыглаарын хоруур чугула деп бодаар мен.

Бойдус камгалалын күштелдирериниче чонну организастаар, чоң ортузунга тайылбырны чорудары негеттинер. Ол ажылды чорудар ужурлуг организациялар ыяш ажыл-агыйы болгай. Тээлиде Барын-Хемчик ыяш ажыл-агыйының салбыры бар. Ук салбырның ажылы шуут сарыгдаргай. 1978 чылдың дургузунда безин ооң удуртукчузу 5 катап солушкан. Бо организация кандыг-даа ажыл чоруткан дей келген деп болур. Бо бүгү хажыдыышкыннарны узуткап, ажылды чурумчудар өйү келген.

Ол ышкаш районда үлетпүр комбинады чок. Ону организастаары чугула. Чоннуң бажын-балгадын септээринге херектиг дилиг материалдарын чонга үлетпүр комбинады садып турар, өске районнарда ындыг. Бай-Тайга районга база комбинатты организастап тургускаш, шилорамалы кылып болгу дег.

О. ХОМУС-ООЛ,
орук-бүдүрүлге участогунуң начальниги.

ЧОНГА БАРААЛГАДЫР

Республиканың Культура болгаш Чырыдыышкын министерстволары ВЛКСМ обкому, Бүгү-российжиң театр ниитилелиниң Тыва салбыры бо чылдың ноябрьның 24-30 хүннеринде Бүгү-российжиң «Театр болгаш уруглар» деп неделязын Кызыл хоорайга организастап эрттирер. Ол неделяга холбаштыр А. Афиногеновтуң «Машенька» деп шиизин тыва дылга, Н. Стеглиниктиң «Домик-пряничин» орус дылга, якут чогаалчы М. Сметанинниң «Лоокуут биле Нюргухун» деп шиизин, Н. Гогольдуң «Ревизор» деп комедиязын тыва дылга, М. Волиниң «Кызыл-даван куш» деп шиизин орус дылга көрүкчүлерге бараалгадыр. П. Ольшанскийниң «Мамонтының үе-чергези» деп шиизин ноябрь 30-де көргүзүп, ооң-биле неделяны хаар.

Москваның В. Шукин аттыг театр училищезин дооскан аныяк артистер боттарының уран талантызын Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның ажыл-ишчилеринге бараалгатканнар. Олар аңаа «Терезин шляпка» деп шиини ноябрьның 9-тан 17-ге чедир көргүскеннер. Ноябрьның 18-те олар япон драматург Н. Такомацунуң «Ынакшааннарның амы-тынынга четтингени» деп шиизин Кызылга ойнаан nар.

Театрның артистери К. Сарык-оолдуң «Ыглаар-Тыруг» деп шиизин Өвүр районнуң ажылчы чонунга сонуургадырлар.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—Совет Эвилелиниң Маадырлары, Ада-чурттуң Улуг дайынының кожуувнары Г. Д. Онуфриенко, П. Г. Якубовский, О. Н. Смирнов, М. Д. Цыкин олар-биле «Орленок» телестудияга аныяк корреспондентилерниң ужуражылгазы.
11.40—М. Горький—«Васса Железнова». Совет Армияның Төп үлегерлиг театрының фильм-шиизи.
13.45—16.00—Чапсар.
16.00—«Венгрияда». Документалдыг телефильм.
16.35—«Композитор Д. Шостакович».
17.20—«Спорт кл(а)азы».

КЫЗЫЛДАН

18.05—«Октябрь чуртунда октябряттар». Дамчыдылга.
18.25—«Бодрик». Мультфильм.
18.30—Телемедээлер.
18.45—«Руль артында». Дамчыдылга.
19.15—Телемедээлер.
19.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—«Чурук бурузунде — хүн».
20.00—«Алкоголизм». Эмчиниң беседазы.
20.30—«Литва ССР-ниң улустуң артизи Э. Канява ырлаар». Вильнюстан дамчыдылга.
21.05—«Электроэнергияны камнаар». Дамчыдылганы «Одессаэнерго» каттыжыышкынның кол директору В. И. Корсуненко чорудар.
21.25—«Аревик». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—00.05—«Евгений Мравинский диржерлаар». Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.05—«Кодээ: ажыл-херектер болгаш айтырыглар».
18.40—«Аныяктар адрези».

КЫЗЫЛДАН

19.30—20.40—«Хаанның бүгү аг-шерии». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

Агаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 1—6 метр чедер. Агаарның температуразы 6—11, чамдык районнарга 10—15 градус соор.

Кызылга аяс хүн болур. Хат кошкак. Агаар хүндүс 8—10 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

НОЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сергий ада» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, «Коргуттурбас эм» 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Звездочка № 24» 9.50, 11.20, Кинолуб «Кым болурул?» 17.00, «Эр кижиниң шыңгыы амыдыралы» 12.50, 15.10, 18.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хөлегелер дүъште чиде бээр» 15.00, 17.50, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ам-на боттарывысты билчир апардывыс» 15.00, «Фронт ындында фронт» 16.50, 20.00 шактарда.

Бо чаптанчыг амытаннар Лос-Анджелестиң (АКШ) зоопарыгынга чоокта чаа көстүп келгеннер. Зоопаркка гориллаларның төл төрүүрү кончуг хөвар таварылга. Ынчангаш зоопарктың ажылдакчылары бичии гориллаларны хөнчүг сагыш човаңгыр азырап, ажаап турарлар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КРОКОДИЛДЕР ӨЗҮП ТУРАР

Крокодилдерниң эң-не улуг питомниктериниң бирээзи Кубада Лагуна-дель-Тесоро (Матансас провинцияда) хөлде турар. Ында крокодилдерниң саны 25 муң ажыг.

ЮПИ — СЭТА-ның фотозу.

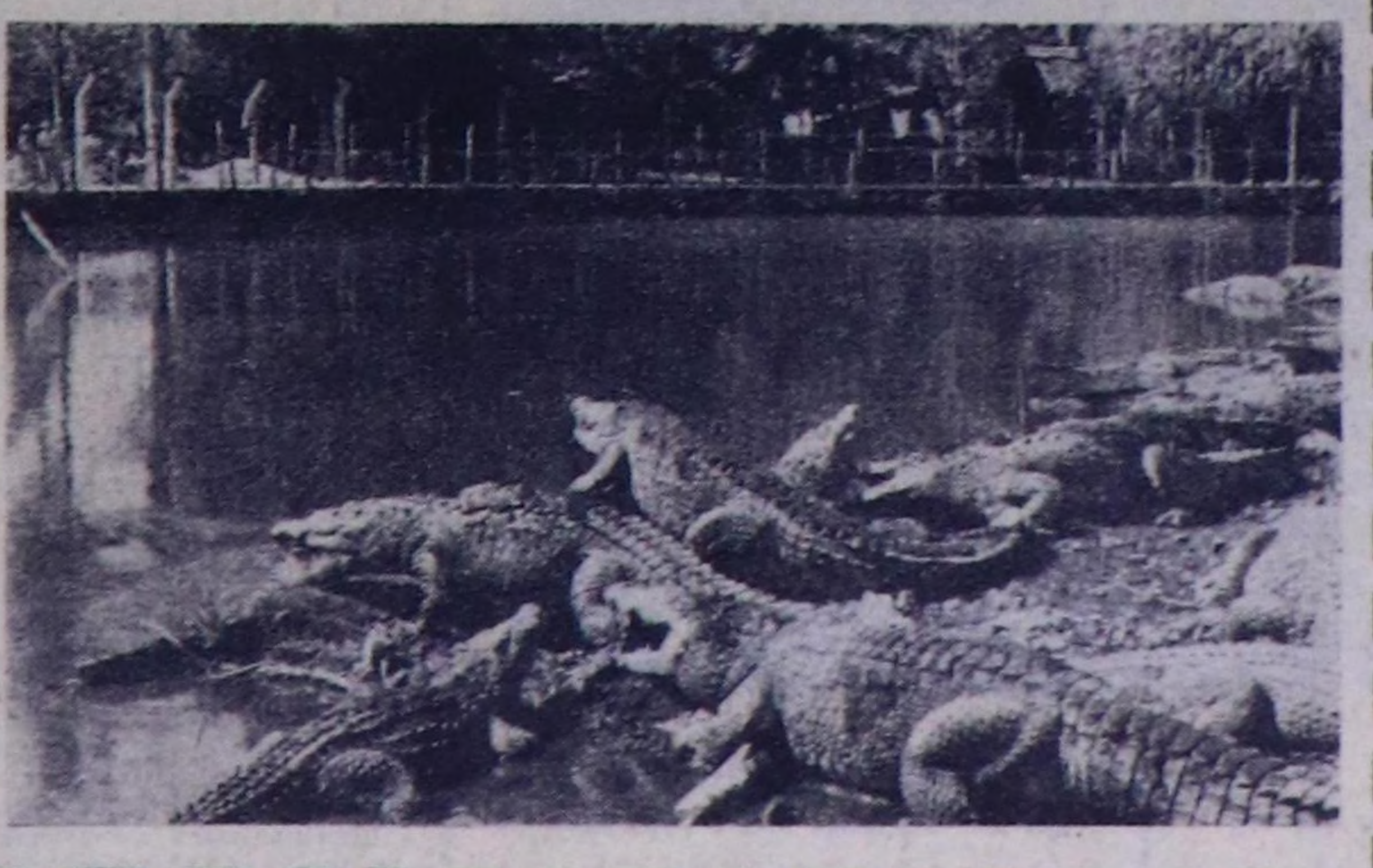

«Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинады бызаңчы-бетонщик, дашчы-конструкциялар, монтажник болгаш штукатур-маляр тускай тудуг мергежилдеринге өөреникчилер чыып алырын чарлап тур.

Өөредилге 1978 чылдың декабрь 15-те эгелээр. Өөредилге Кызыл хоорайга болур.

Өөренир хуусаазы 3 ай, ооң соонда трестиң тудуг эргелелдеринче ажылдадып чорудар.

Өөренип турар үеде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр. Өске черлерден келгеннерге чаагайжыттынган ниитиниң чуртталга бажыңын бээр.

Өөренип киреpде дараазында документилерлиг болур: күш-ажыл дептери, паспорт, шериг биледи азы киир бижидилге шынзыдылгазы.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: **667001. Тыва АССР, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 76. Телефоннар: 2-27-02 2-32-83.**

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи чуруудыралы болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-30-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг 2727.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01334